

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Diplomová práce

Plzeňské tiskárny v moderních dějinách

Kateřina Husová

Plzeň 2014

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy
Studijní obor Moderní dějiny

Diplomová práce

Plzeňské tiskárny v moderních dějinách
Kateřina Husová

Vedoucí práce:

PhDr. Lukáš Novotný, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2014

.....

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucímu mé diplomové práce PhDr. Lukáši Novotnému, Ph.D. za ochotu, cenné rady a čas, který mi věnoval. Děkuji též panu Jiřímu Světlíkovi za inspiraci a poskytnutí materiálů ze svého osobního archivu.

OBSAH

1 ÚVOD.....	1
1.1 Provoz tiskáren a základní odborné pojmy.....	5
2 TISKÁRNY OD KONCE 18. STOLETÍ DO 20. STOLETÍ.....	9
2.1 Jan Josef Morgensäuler a jeho pokračovatelé.....	9
2.2 Tiskárna Carl Maasch.....	14
2.3 Národní knihtiskárna J. R. Porta.....	17
2.4 Další vývoj plzeňského tiskařství do konce 19. století.....	18
3 PLZEŇSKÉ TISKÁRNY A TISKAŘI VE 20. STOLETÍ.....	20
3.1 Tiskařské besedy.....	20
3.1.1 Pobočné spolky.....	23
3.2 Gremium knihtiskařů a kamenotiskařů.....	25
3.3 Tiskařská družstva.....	25
3.3.1 Družstvo Grafika.....	25
3.3.2 Tiskárna Karla Beníška a družstvo Všetisk.....	31
3.4 Tiskařské společnosti.....	33
3.4.1 První západočeská akciová společnost pro průmysl tiskařský.....	33
3.4.2 Pour a spol.	34
3.4.3 Planografia.....	35
3.5 Služební tiskárny.....	35
3.5.1 Tiskárna vojenského velitelství za první světové války.....	35
3.5.2 Tiskárna Československých drah.....	36
3.5.3 Tiskárna Škodových závodů.....	37
3.6 Soukromé tiskárny.....	37
3.6.1 Václav Chmelíček.....	37
3.6.2 Jan Kobes.....	38
3.6.3 Norma Karel Huel a spol.	38
3.6.4 Adolf Pavlíček.....	39
3.6.5 Jakub Světlík.....	40
3.6.6 Typa Josef Reichl.....	41
3.6.7 Brejchova tiskárna ve Starém Plzenci.....	42
3.7 Drobné tiskárny.....	43
3.8 Odborná škola pokračovací „V“ pro učně živnosti knihtiskařské v Plzni.....	45
4 ZÁVĚR.....	49

5 SEZNAM LITERATURY A PRAMENŮ.....	52
6 SUMMARY.....	57
7 PŘÍLOHY.....	58

1 ÚVOD

Budiž světlo! Tato biblická slova se často uvádějí jako motto knihtiskařů, a to pro svou stručnost a zároveň hluboký symbolický význam. Vynález a rozšíření knihtisku vedly ke zvýšení počtu vyráběných knih, letáků a nejrůznějších jiných dokumentů, což mělo zásadní roli v šíření vzdělanosti a kultury. Vzdělaný a pokrokový člověk je mnohdy i v dnešní době nazýván člověkem osvíceným, proto je snadno pochopitelné, že knihtiskaři přijali citát z knihy Genesis za svůj.¹

V roce 1940 uplynulo 500 let od vynalezení knihtisku Johannem Gutenbergem.² Při té příležitosti vyšlo v Protektorátu Čechy a Morava několik brožur a knih, které zdůrazňovaly význam tohoto výročí a jež popisovaly okolnosti vynálezu samotného a vývoj tiskařského řemesla. Řada těchto publikací byla vydána právě v Plzni, tedy v místě, které má v českých zemích nejdelší tiskařskou tradici.³ Knih tisk, jenž je také poeticky nazýván „černé umění“, byl oslavován i výstavou *Gutenbergův odkaz v Čechách*, která byla v roce 1940 pořádána ve výstavních sících Umělecko-průmyslového muzea v Plzni a Obchodní a živnostenské komory v Plzni. Výstavu připravila plzeňská okrsková skupina Českého svazu pro spolupráci s Němci za podpory Národního souručenství a ve spolupráci s plzeňskými městskými muzei a tiskařskými organizacemi (Gremium knihkupců, Gremium tiskařů a kamenotiskařů, Jednota dělnictva a zaměstnanců v grafickém průmyslu a živnostech, Spolek faktorů, Spolek Typografie a Živnostenská škola pokračovací). K výstavě byla vydána průvodní stejnojmenná německo-česká brožura a česká kniha *Jan Gutenberg a jeho odkaz v Čechách*.⁴

Tradičně se uvádí, že knih tisk se do Plzně dostal v roce 1468. Existuje domněnka, podle níž Gutenberg spolupracoval s neznámým mužem českého původu, který po odchodu z jeho dílny založil knih tiskárnu v Plzni, kde měl údajně již v tomto roce vytisknout první česky tištěnou knihu – Kroniku Trojanskou.⁵ Uváděné datum však bylo pravděpodobně do tištěné knihy převzato z původního rukopisu a Kronika

¹ PETLAN, Emanuel, *Jan Gutenberg a jeho odkaz v Čechách*, Plzeň 1940, s. 6.

² O Gutenbergovo prvenství ve vynálezu knih tisku pomocí pohyblivých liter i o jeho dataci se řadu let vedly spory. Zásluhy byly též připisovány Laurensovi Janszoonovi Costerovi, Johannu Britovi, Johannu Mentelovi, Pamfilu Castaldimu aj. ŠKVOR, Vilém, *500 let knih tisku*, Praha 1940, s. 14.

³ Jednalo se například o tyto publikace: PETLAN, Emanuel, *Jan Gutenberg a jeho odkaz v Čechách*, Plzeň 1940; LÁBEK, Ladislav, PETLAN, Emanuel, ZMEK, Bořivoj, *Plzeň, kolébka českého knih tisku*, Plzeň 1940; ŠKVOR, Vilém, *500 let knih tisku*, Praha 1940; MÜLLER, Otto (ed.), *Pět set let knih tisku v obrazech*, Praha 1940; SAMŠIŇÁK, Josef, POUČ, Karel, *Pět set roků!*, Mladá Boleslav 1940.

⁴ Autor neuveden, *Výstavou Gutenbergův odkaz v Čechách*, Plzeň 1940; PETLAN, Emanuel, *Jan Gutenberg a jeho odkaz v Čechách*, Plzeň 1940.

⁵ ŠKVOR, s. 14.

Trojánská je tedy zřejmě o několik let mladší. Ve starších dílech o knihtisku se poměrně často objevují pochyby o Plzni jako o místě vzniku Kroniky Trojánské, zatímco dataci autoři považují za správnou. V současné době je situace opačná – místo není zpochybňováno, ale rok 1468 je chápán jako sporný.⁶

První plzeňský tiskař, který je známý jménem, byl Mikuláš Bakalář (vlastním jménem Mikuláš Štětina), jehož tiskárna v Plzni fungovala v letech 1498–1513. Tiskl knihy malé a bez výzdoby, tudíž levnější a dostupné i pro měšťanstvo. Krátce po Bakalářově době vznikla ve městě tiskárna Jana Mantuana Fencla, s nímž pracoval Jan Pekk (též Pek, vlastním jménem Hans Uhlbeck). V této tiskárně se vydávaly jednak knihy podobné Bakalářovým tiskům, tedy menší a prosté, ale také knihy většího formátu zdobené dřevořezbami. První dílo z této tiskárny vzešlo roku 1526 a již rok nato se Pekk coby tiskař v Plzni osamostatnil. Po jeho smrti v roce 1531 převzal nakrátko tiskárnu Tomáš Bakalář (1533–1534). V roce 1540 pak nevyužívané zařízení tiskárny koupil plzeňský měšťan Pavel Lev.⁷ Roku 1547 vydal Ferdinand I. Habsburský dekret, jímž zakázal veškerý tisk v Čechách vyjma Prahy a Plzně. Zde se ovšem tou dobou již žádná fungující tiskárna nenacházela.⁸

Z následujících 200 let se nezachovaly žádné doklady o tom, že by v Plzni existovala nějaká tiskárna. Převážná většina odborné literatury se shoduje, že až do roku 1787 v Plzni žádný tiskař nepracoval, ale Julius Koráb, autor knihy *Vývoj knihtiskařství a české prvotisky*, píše, že Ignác Schiebl vlastnil jednu knihu, která byla tištěna v Plzni roku 1712 Josefem Šňupcem.⁹ *Ottův slovník naučný* bez dalších podrobností taktéž uvádí, že roku 1712 v Plzni tiskl Josef Šňupec.¹⁰ Zároveň je však v obou knihách špatně časově zařazen vznik další tiskárny (1760 místo správného 1787). Josefa Šňupce zmiňuje také Čeněk Zíbrt ve svém díle *Z dějin českého knihtiskařství*, nicméně i ten chybně datuje působení jiného plzeňského tiskaře Jana Michaela Schmida, který podle něj tiskl již v polovině 18. století, ačkoliv ve skutečnosti tomu tak bylo o století později (viz kapitola 2.1).¹¹ Informace o Šňupcovi byla dále převzata i Karlem Chybou v příručce *Slovník knihtiskařů v Československu od nejstarších dob do r. 1860 (sic)*.¹² Kromě uvedených výjimek panuje mezi autory shodný názor, že Plzeň až do roku 1787

⁶ Podrobněji viz URBÁNKOVÁ, Emma, *Nejstarší prvotisky českého původu*. In: ŠMAHEL, František (ed.), *Knihtisk a kniha v českých zemích od husitství do Bílé hory*, Praha 1970, s. 15–59.

⁷ LÁBEK, Ladislav, *Traktát o plzeňských impresorech*, Plzeň 1947, s. 4–8.

⁸ VOLF, Josef, *Dějiny českého knihtisku do roku 1848*, Praha 1926, s. 29.

⁹ KORÁB, Julius, *Vývoj knihtiskařství a české prvotisky*, Plzeň 1880, s. 22.

¹⁰ Kolektiv autorů, *Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopædie obecných vědomostí. Čtrnáctý díl. Kartel-Kraj*, Praha 1899, s. 449.

¹¹ ZÍBRT, Čeněk, *Z dějin českého knihtiskařství*, Plzeň 1939, s. 108.

¹² CHYBA, Karel, *Slovník knihtiskařů v Československu od nejstarších dob do r. 1860*, Praha, datum neuvedeno, s. 370.

tiskaře neměla. Teprve tehdy se ve městě v domě na severní straně náměstí usadil knihtiskař Josef Jan Morgensäuler a založil zde prosperující podnik a obchod s knihami (viz kapitola 2.1). O jeho tiskárně v Plzni psal podrobně Josef Volf, který sice také v úvodu své knihy zmínil jméno Josefa Šňupce, ale nepřikládal mu většího významu. Volf se domníval, že strohá informace o existenci knihtiskaře Šňupce byla z Korábovy knihy převzata autory *Ottova slovníku naučného* (což je patrné i kvůli stejné chybě) a odtud Čeňkem Zibrtem.¹³ Je zřejmé, že Karel Chyba také vycházel ze zmíněných děl. Prokazatelně však v Plzni po středověkých a raně novověkých tiskařích působil až Morgensäuler.

K obnovení slavného plzeňského tiskařství došlo jen dva roky předtím, než v Paříži propukla Velká francouzská revoluce, tedy na samém počátku moderních dějin. Právě tiskárny (a tiskařské organizace) v tomto období jsou hlavním předmětem mého badatelského zájmu. V předložené diplomové práci je popsána historie plzeňských tiskáren od roku 1787 až do poloviny 20. století. Toto časové vymezení bylo zvoleno z toho důvodu, že po únorovém převratu v roce 1948 došlo ke znárodnění veškerých tiskařských podniků, čímž byla zlikvidována jejich dřívější rozmanitost a individualita.

Kromě tiskáren, které se nacházely přímo v Plzni, pojednává práce i o jednom podniku z blízkého Starého Plzeňce, a to především pro jeho jedinečné zaměření na potisk pivních tácků. Starý Plzenec se zpočátku (od první písemné zmínky v roce 976) až do konce 13. století nazýval „Plzeň“ a teprve kolem roku 1295, tedy po založení nového města (tzn. dnešní Plzně), se původní sídlo začalo označovat jako „Stará Plzeň“ či zdrobněle „Starý Plzenec“.¹⁴ Z těchto důvodů byla plzenecká tiskárna do této práce také zařazena.

Některé z plzeňských tiskáren patřily ke špičkám v oboru a jejich produkty našly uplatnění a kupce po celé zemi, jiné měly význam jen pro Plzeňsko. Z toho vyplývá, že množství podkladů pro studium jejich historie se u jednotlivých tiskáren značně liší. Cennými materiály byly v mnoha případech výroční knihy, které si určitá tiskařská organizace vydala k významnému jubileu (jako tomu bylo v případě firem „Grafika“¹⁵, Pour a spol. nebo u Typografické besedy či plzeňské tiskařské školy).

V posledních letech plzeňské tiskárny odborné pozornosti zcela unikaly. K nejnovějším příspěvkům v této oblasti lze zařadit krátkou, avšak významnou publikaci *Pět století knižní kultury*, vydanou v roce 1968.¹⁶ Poté již byly publikovány

¹³ Podrobněji viz VOLF, Josef, *Plzeňský tiskař Josef Jan Morgensäuler*, Plzeň 1920, s. 3.

¹⁴ CINK, Jan a kol., *Tisíc let Starého Plzeňce*, Plzeň 1976, s. 14.

¹⁵ Uvozovky jsou přímo v názvu společnosti.

¹⁶ SUCHÁ, Milada, *Pět století knižní kultury v Plzni*, Plzeň 1968.

jen dva podstatné články, které se však zabývaly dílčími otázkami.¹⁷ Naprostá většina literatury k tématu pochází ještě z doby před druhou světovou válkou, případně z válečných let (díky tomu je však možné využít řadu knih zároveň jako prameny). Cílem této práce je proto souhrnně popsat vývoj plzeňského tiskařství v moderní době (resp. ve vymezeném období).

Jednou ze základních publikací pro zpracování dějin plzeňských tiskáren je *Plzeň, kolébka českého knihtisku* od Ladislava Lábka, Emanuela Petlana a Bořivoje Zmeka. Tato kniha vyšla v různých úpravách celkem třikrát. Zmíněný název patří původní a nejdelší verzi, vydané roku 1940. V ten samý rok ještě vyšel její zvláštní otisk nazvaný *Plzeň v XV. století a počátky českého knihtisku*, který obsahoval jen Lábkovy kapitoly. V roce 1948 pak vyšla třetí variace, *Počátky českého knihtisku*, kde chyběla část od Bořivoje Zmeka. Vlastní text opakovaně vydaných pasáží se však až na několik málo drobností nelišil. Autor Ladislav Lábek byl předním představitelem plzeňského národopisu a vlastivědy. Založil Národopisné muzeum Plzeňska a podílel se na vzniku mnoha vlastivědných periodik, z nichž nejvýznamnější byl časopis *Plzeňsko*. Lábek usiloval o popularizaci vědy, a připravil proto řadu přednášek či výstav. Zabýval se historií obchodu, řemesel a obecně vývojem celého města a měšťanské společnosti.¹⁸ Lábková spolupráce s Emanuelem Petlanem (o němž bude podrobněji pojednáno v kapitole 3.7) začala ještě před první světovou válkou v souvislosti s tiskem *Věstníku Kroužku přátel starožitností*, jednoho z Lábkových časopisů. Lábek později ve svých pamětech uvedl, že s Petlanem je pojila „krásná a ideální spolupráce“.¹⁹

Důležitým pramenem k tématu jsou paměti Jakuba Světlíka a jeho syna Jiřího, obou vynikajících osobností plzeňského tiskařství. Jakub Světlík, vyučený litograf, byl majitelem jedné z prvorepublikových tiskáren a jeho syn se díky tomu také vyučil v oboru. Oba dobře znali jak poměry v tiskařství, tak i osobnosti a podniky svých kolegů. Jakub Světlík své vzpomínky sepsal jednak ve stati *Vzpomínky na převrat na Vojenském velitelství v Plzni*, dále v několika novinových článcích, které koncem 60. let uveřejnila *Večerní Plzeň*, a později v rukopisu nazvaném *Moje vojenská kariéra*, který je uložen v Archivu města Plzně²⁰ a ve zkrácené verzi vyšel ve sborníku

¹⁷ Jedná se o tyto články: WASKOVÁ, Eva, *Grafika Plzeň. Příspěvek k dějinám sociálně demokratické tiskárny*. In: Západočeský historický sborník 3, Plzeň 1997 a ŠEDO, Ilja, *Tiskárna Josefa Jana Morgensäulera v Plzni*. In: *Knihy a dějiny* 7/8, 2000–2001.

¹⁸ BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Vzpomínka na Ladislava Lábka*. In: *Minulostí Západočeského kraje* XVIII, Plzeň 1982, s. 275–277.

¹⁹ LÁBEK, Ladislav, *Můj život*. In: BĚLOHLÁVEK, Miloslav (ed.), *Vzpomínky na starou Plzeň*, Plzeň 2000, s. 177.

²⁰ Č. inv. 31714. BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Archív města Plzně. Průvodce po fondech a sbírkách*, Plzeň 1987.

Vzpomínky na starou Plzeň. Jiří Světlík je autorem nepublikovaného rukopisu *Plzeňské tiskárny v době První republiky až do znárodnění 1948*, který ochotně doplnil a rozšířil při osobních rozhovorech.

Hlavní část práce sestává ze dvou kapitol. První se věnuje tiskárnám 19. století a je členěna chronologicky podle vzniku jednotlivých podniků. Druhá kapitola se zabývá tiskárnami ve 20. století, kdy jich již existovalo několikanásobně více. Některé změnilo majitele, jiné zanikaly, ale také se slučovaly nebo různými způsoby spolupracovaly. Pro úplnost se ve druhé kapitole pojednává též o tiskařských odborech, gremiu tiskařů a o místní odborné škole. Chronologické řazení jednotlivých podkapitol by z těchto důvodů bylo ve výsledku poněkud nepřehledné, a proto je práce v této části členěna podle provozovatelů tiskáren. Obecně při zpracování historie většího počtu podniků a spolků je jakákoliv periodizace spíše orientační, neboť vznik, zánik či rozkvet společnosti se přirozeně neřídí kalendářem.

1.1 Provoz tiskáren a základní odborné pojmy

Tisk je možné provádět z výšky, plochy nebo hloubky. U techniky z výšky vytváří výsledný tiskový obraz na tiskové desce vyvýšeniny, na něž se nanese barva a celá deska se obtiskne na papír (zjednodušeně jde o princip jako u razítka). Do této kategorie patří například dřevořez, dřevoryt, knihtisk či autotypie. Tisk z hloubky je opakem tisku z výšky, barva se vtírá do prohlubní a rýh, povrch desky se očistí a barva se pak tlakem v lisu přenesení na papír. Tisk z hloubky zahrnuje mědiryt, oceloryt, lept či hlubotisk. U tisku z plochy jsou tisknouce i netisknouce místa na tiskové desce výškově na stejné úrovni, liší se však fyzikálními vlastnostmi. Předloha se na desku nakreslí mastnou tuší, deska se poté navlhčí vodou a pomocí válce se pokryje mastnou barvou, která díky tomu přilne jen na obkreslených místech. Metody tisku z plochy jsou například kamenotisk (litografie), offset či světlotisk.²¹

Nejčastější grafickou technikou byl knihtisk. Text, určený k vytištění, musel být nejprve vysazen na tiskovou desku. Sazbu bylo možno provádět ručně nebo pomocí sázecích strojů, kterých existovalo několik druhů a jež se postupně zaváděly do výroby od konce 19. století. K ruční sazbě měl sazeč obvykle k dispozici několik druhů písma různých velikostí. K uskladnění písem sloužily speciální regály s rozdělenými přihrádkami, tzv. kasami. Mechanizace sazbu i následný tisk značně urychlila. Zavádění nejrůznějších strojů do tiskařské výroby vyžadovalo zaměstnávat strojmistry, kteří se měli starat o chod stroje a včasnou přípravu papíru či barvy, a tím předcházet vzniku

²¹ CHVÁLA, Alois, *Knihy o knize*, Praha 1940, s. 107–108.

vadných tisků. Barvy byly tiskárnám dodávány již hotové z továren. Nejčastěji se používala čerň v různých úpravách (podle zvolené tiskové metody a druhu papíru).²²

Hojně se též využívalo kamenotisku. Tuto metodu vynalezl na sklonku 18. století pražský rodák Alois Senefelder. K tisku se používal hladce vybroušený litografický kámen (deskovitý vápenec těžený výhradně u bavorského Solnhofenu), který se nejprve preparoval kyselinou, čímž se jeho povrch změnil v sádku, jež je schopná vstřebat vodu i mastné barvy. Poté se na kameni ručně nebo pomocí fotografie zhotovila kresba, která musela být v negativu. Tento obraz se následně zaleptal řídkou arabskou klovatinou a poté bylo možné přikročit k samotnému tisku. K tomuto účelu sloužily speciální lisy. Tisk mohl být proveden černě i v barvách. Barevný kamenotisk se odborně nazývá chromolitografie.²³

Jelikož solnhofenské vápencové lomy se jako jediné naleziště litografického kamene rychle vyčerpávaly, cena kamene rostla, a proto se hledaly jeho náhražky. Nejvhodnější materiály byly plechy z hliníku (tisková technika se pak nazývá algrafie) nebo zinkové plechy (offsetový tisk).²⁴ Právě offset (přenosný tisk) patřil k často využívaným metodám. Vyvinul jej Kašpar Herman, též původem z Čech, začátkem 20. století. Jemně zrněná zinková deska se připravovala k tisku máčením v kamencové lázni, aby byla dokonale odmaštěna. Poté se na ni položil předem zhotovený nátisk na přetiskovém papíru a pomocí lisu se na ni otiskl. Papír se poté odmočil teplou vodou a na desce zůstal jen pozitivní obtisk provedený mastnou barvou. Deska se pak přetřela asfaltem, který přilnul jen na kresbě (zbytek se oprášil), a poté se naválcovala mastnou barvou, která též ulpěla na kresbě. Následně se deska vyleptala, napjala a otiskla na gumový tiskací válec ve stroji (otisk v negativu). Z gumového válce se již tisklo na papír. Offset byl výhodný mimo jiné i proto, že umožňoval tisknout na drsný papír.²⁵

Významnou technikou byl ještě hlubotisk, vynalezený Čechem Karlem Klíčem na konci 19. století. Hlubotisk se pro svoji přesnost využíval zvláště pro tisk fotografií. Práce ovšem musela být provedena mimořádně pečlivě. Nejprve bylo třeba zhotovit kopii daného tiskového obrazu na pigmentový papír. Ten se navlhčil studenou vodou a přitiskl na vyhlazenou měděnou desku nebo válec. Poté se teplou vodou papír odstranil, a na válci tak zůstala jen vrstva pigmentu s kopií. Tato vrstva se jemně proleptala, válec nebo deska se pak vložily do stroje, kde na ně byla plyšovým válcem nanesena řídká barva. Přebytky odstranil stěrač, takže barva zůstala jen ve vyleptaných

²² KABÁT, Karel, *Knihtisk a jeho vývoj v Československu*, Praha 1936, s. 95–116, 304–314.

²³ Tamtéž, s. 318–322.

²⁴ Tamtéž, s. 323.

²⁵ PETLAN, Jan *Gutenberg*, s. 58–59.

jamkách. Pogumovaným kovovým válcem se pak na tiskovou desku či válec přitlačil papír a tím vznikl otisk.²⁶

Tiskařství patřilo k tzv. koncesovaným živnostem, což znamená, že k jejich zřízení a provozu bylo potřebné úřední povolení. Žadatel o koncesi musel prokázat, že má řádné odborné vzdělání a praxi. Tiskařská výroba se běžně dělila mezi více pracovníků. I v menších tiskárnách obvykle pracovali učni a tovaryši (viz kapitola 2.1), s postupem doby a rozvojem techniky přibývali sazeči, strojmistři a tiskaři. Ve větších firmách, kde pracovalo souběžně více strojů a případně také několik tiskárenských oddělení, se vlastník obvykle věnoval jen obchodní stránce podnikání a řemeslo jako takové zajišťovali zaměstnanci. Vedení dílny a dohled obstarávali faktori, v jejichž kompetenci bylo i finanční hospodaření tiskárny (výpočet výrobní a prodejní ceny tisků, mzdové účetnictví atp.) a někdy též příjem zakázek. Faktor v sazárně také prováděl úpravy či korektury tisků, faktor ve strojovně rozvrhoval postup práce. Velké tiskárny mívaly zvláštní korektorské oddělení a také kancelář pro styk se zákazníky, kde úřadoval vlastník či ředitel závodu a jeden i více kancelářských faktorů. Nezřídka se i ve středně velkých podnicích nacházelo výpravné oddělení, kde byly hotové tisky upravovány, baleny a připraveny k doručení zákazníkovi. Tiskárny, zabývající se tiskem knih, mívaly vlastní knihařskou dílnu, kde byly potištěné archy papíru nařezány a svázány v knihu.²⁷

V každé profesi přirozeně platí, že práce musí být vykonána rychle a zároveň kvalitně, aby podnik nepřicházel o zisk a vracející se zákazníky. Aby tiskárna pracovala hospodárně, musely být všechny práce dobře rozvrženy. Bylo důležité, aby jednotlivá oddělení spolupracovala a práce na sebe navazovaly bez zbytečných prostojů. Již při příjmu zakázky se vybral druh papíru, na kterém měl být tisk proveden. Po sazbě následovala korektura, dále vlastní tisk (strojní práce), jeho zaschnutí a případně podle typu zakázky i úprava tiskopisu a vazba.²⁸

Jelikož v tiskařství během 19. a zejména 20. století narůstala konkurence, musely tiskárny aktivně získávat zákazníky. K tomuto účelu podniky využívaly například inzeráty v novinách či reklamní letáky nebo kartičky (viz příloha č. 1). Řadě firem se dobře osvědčila specializace výroby (zejména tiskárně „Grafika“ – viz kapitola 3.3.1). Poměrně spolehlivé zajištění výdělků představoval tisk novin nebo jiné stálé zakázky, díky nimž řada tiskáren překonala i hospodářskou krizi 30. let 20. století. Stálá zakázka znamenala pro tiskárnu jistotu a nezřídka i určitou prestiž, proto bylo vcelku

²⁶ PETLAN, *Jan Gutenberg*, s. 59–60.

²⁷ KABÁT, s. 287–331.

²⁸ KONÍČEK, Alois (red.), *Kalendář knihtiskařů*, Praha 1938, s. 28–31.

běžnou praxí, že k jejímu získání majitelé tiskáren využívali svých známostí či dokonce úplatků.²⁹

Tiskařina byla téměř výlučně mužským řemeslem. Do učení se také až na naprosté výjimky hlásili pouze chlapci. Ženy v tiskárnách obvykle pracovaly pouze jako nakladačky nebo pomocné dělnice. Zaměstnání v tomto oboru však na každého pracovníka kladlo vysoké nároky na přesnou, bezchybnou a rychlou práci. Od odborného personálu se vyžadovala manuální zručnost, pečlivost, znalost pravopisu a v neposlední řadě i estetické cítění – své profesi přeci přezdívali „černé umění“. Tiskaři si dobře uvědomovali, že vykonávají zodpovědné a nepostradatelné povolání. Považovali se za elitu dělnictva. Navzdory přirozenému konkurenčnímu soupeření lze říci, že mezi nimi panovala velká soudržnost a solidarita.³⁰

---

²⁹ Podle ústního sdělení p. Jiřího Světlíka [6. 4. 2014]. Zvukový záznam, archiv autorky.

³⁰ Podle ústního sdělení p. Jiřího Světlíka [21. 2. 2014]. Písemný záznam, archiv autorky.

2 TISKÁRNY OD KONCE 18. STOLETÍ DO 20. STOLETÍ

2.1 Josef Jan Morgensäuler a jeho pokračovatelé

Plzeňské knihtiskařství po přibližně šedesátiletém období rozkvětu na přelomu 15. a 16. století na téměř 250 let zaniklo. Novou knihtiskárnu v Plzni založil až v roce 1787 Josef Jan Morgensäuler (psal se též jako Morgensailer, Morgensäyler či Morgenseyler), jenž dříve pracoval ve významné pražské tiskárně Jana Ferdinanda ze Schönfeldu, kde se naučil jednak typografii a jednak knihkupectví.³¹

Morgensäuler se narodil v Praze roku 1748 a u Schönfelda pracoval v letech 1764–1786. Zavedení vlastní tiskárny mu patrně umožnily peníze z manželčina věna. Jeho vlastní rodina mu dostatečné prostředky poskytnout nemohla a ani on sám neměl našetřenou potřebnou částku. Ještě v Praze se tedy oženil s Marií Annou, která byla o dvanáct let starší, a manželství proto zůstalo bezdětné. Po její smrti v roce 1806 se Morgensäuler oženil podruhé, tentokrát s o 28 let mladší Rozinou, s níž měl dvě dcery.³²

Plzeň byla jako krajské město bez vlastní tiskárny pro Morgensäulerovy záměry ideální volbou. Ve druhé polovině 18. století se všestranně rozvíjela, počet obyvatelstva a domů již přesáhl předbělohorský stav a rozvoj hospodářství vyžadoval rozšíření městské správy. Díky zřizování nových úřednických míst docházelo k nárůstu městské inteligence. V takovém prostředí měl knihtiskař ty nejlepší předpoklady pro úspěšné podnikání.³³

Povolení ke knihtiskařské živnosti v Plzni Morgensäuler obdržel 30. dubna 1787. Jednalo se o živnost volnou, která nepodléhala cechovnímu zřízení a Morgensäuler tedy nepotřeboval povolení žádného gremia. Tiskárnu si zřídil v domě na rohu náměstí (dnešního náměstí Republiky) a Dominikánské ulice. Pracoval pouze s jedním lisem a zaměstnával jednoho tovaryše a dva učně.³⁴

Hned na začátku svého působení v Plzni se Morgensäuler dopustil patisku tří domácích veseloher, kvůli čemuž byl vyšetřován knižním revizním úřadem. Patisk děl domácího původu byl totiž dvorským dekretem z 13. ledna 1781 přísně zakázán a připouštěly se pouze patisky zahraničních povolených knih. V Schönfeldově tiskárně se však podle tvrzení pražských tiskařů vyráběly podvodné tisky často a Morgensäuler zde byl svědkem toho, jak Schönfeld díky patiskům rychle bohatl. Vidina zisku jej tedy patrně vedla k patisku her *Die beiden Hüte (Dva klobouky)*, *Die beiden Fächer (Dva*

³¹ VOLF, *Plzeňský tiskař Josef Jan Morgensäuler*, s. 8–9.

³² ŠEDO, s. 6.

³³ Tamtéž, s. 5–6.

³⁴ VOLF, *Plzeňský tiskař Josef Jan Morgensäuler*, s. 8–12.

vějíře) a *Der redliche Betrüger* (*Čestný podvodník*). Tyto hry pak Morgensäuler zřejmě nabídl k prodeji pražskému knihkupectví Jana Josefa Diesbacha, které však tyto tisky předložilo knižnímu reviznímu úřadu, jelikož postrádaly předběžné cenzurní povolení. Přednosta úřadu, dvorský sekretář František Antonín Meyer, ohlásil 4. června 1788 případ guberniu (zemskému správnímu úřadu), které 6. června rozhodlo o oznámení plzeňskému krajskému úřadu, jenž měl věc prošetřit a podat o tom guberniu zprávu. Krajský úřad pak předvolal Morgensäulera k výslechu 13. června. Tiskař se hájil tvrzením, že patisk zakázán není a že dotyčné tisky nemusely být předloženy cenzurnímu řízení, jelikož se nejedná o nové věci, ale patisky již dříve cenzurovaných děl. V obou bodech se mýlil, úřad však k jeho výpovědi nepřipojil žádné kritické poznámky a ještě téhož dne ji zaslal guberniu do Prahy. Meyer týden nato odpověděl, že Morgensäulerova obhajoba je chybná, pravděpodobně však kvůli neznalosti zákonů. Vzhledem k tomu, že předmětné hry však neobsahovaly nic závadného, navrhl prominutí trestu. S Meyerovým závěrem souhlasil i guberniální rada Riegger, který již jen uložil plzeňskému krajskému úřadu, aby Morgensäulerovi dodatečně vyložil znění platných právních předpisů a aby mu udělil ostrou důtku.³⁵

Krátce nato se Josef Jan Morgensäuler sám obrátil na gubernium s návrhem na urychlení cenzurního řízení u vybraných tisků tím, že jeden z úředníků krajského úřadu by byl jmenován zástupcem knižního revizního úřadu a získal by tak pravomoc schvalovat věci vyžadující okamžité vytištění a zveřejnění, aby mohly splnit svůj účel (například divadelní cedule, návěští či úmrtní oznámení). Gubernium návrhu vyhovělo a 7. srpna 1788 pověřilo touto činností krajského hejtmana, který měl již dříve právo posuzovat divadelní hry, a tímto nařízením mu tedy byly cenzorské pravomoci rozšířeny. Rada Riegger však výslovně upozornil na to, že veškeré další tisky podléhají pražské cenзуře.³⁶

V roce 1789 se Morgensäuler stal měšťanem i v Klatovech, přeložil tam část své tiskárny a věnoval se i prodeji knih. Zároveň přesvědčil městskou radu, aby zakázala tuto činnost dosavadnímu výhradnímu klatovskému knihkupci a knihaři Josefu Hiršpergerovi (sám se psal jako Hirschberger). Morgensäuler ani nečekal na odpověď úřadů a sám o tomto zakazu vyvěsil v Klatovech oznámení. Hiršperger se pochopitelně bránil a 16. září 1790 podal proti tomuto jednání dlouhý protest, kde mimo jiné uvedl, že Morgensäuler má v Plzni příjmy nejen z provozu tiskárny, ale i prodeje knih, a proto nemá právo získat dvojitý výdělek na úkor klatovského domácího měšťana. Na základě Hiršpergerových podniků získalo gubernium dojem, že na venkově jsou zřizovány

³⁵ VOLF, *Plzeňský tiskař Josef Jan Morgensäuler*, s. 8–16.

³⁶ Tamtéž, s. 16–17.

tiskárny a knihkupectví bez patřičného povolení vyšších orgánů. Riegger proto nařídil všem krajským úřadům, aby mu podaly zprávy o tom, kde a s jakým povolením jsou dotyčné podniky provozovány. Zavedené vyšetřování pak v polovině října přimělo Morgensäulera zažádat o povolení ke zřízení řádného knihkupectví a půjčovny knih jak v Klatovech, tak i v Plzni, neboť ani zde do té doby neměl povolení vyřízeno. Gubernium nakonec v prosinci jednak zrušilo nařízení klatovské městské rady o zákazu Hiršpergerova knihkupectví a jednak udělilo za svévolný postup a porušení předpisů důtku klatovskému krajskému úřadu, magistrátu i Morgensäulerovi. Ten byl navíc ještě vyzván k zaplacení pokuty ve výši čtyř dukátů ve prospěch klatovské chudiny, proti čemuž se neúspěšně odvolal.³⁷

Žádost o povolení k provozu knihkupectví nicméně gubernium vyřídilo kladně, jelikož Morgensäuler doložil, že má dlouholetou praxi a že vede v Plzni řádnou knihtiskárnu. Povolení mu bylo doručeno začátkem roku 1791 a Morgensäuler o tom ihned informoval obyvatele obou měst. Oznámil, že bude nabízet nejlepší knihy za nejnižší ceny a že o Velikonocích pojedje na veletrh do Lipska, pročez od zájemců přijímá objednávky. Tato reklama vedla k prohloubení stále živého sporu mezi Morgensäulerem a Hiršpergerem. Klatovské úřady poněkud stranily Morgensäulerovi, ale případ i tentokrát dospěl až ke guberniu, které určilo, že Hiršperger má na základě prosincového rozhodnutí též právo prodávat knihy a že hejtmanství má více dbát na svornost a dohodu občanů.³⁸

Morgensäulerova žádost o povolení k půjčování knih byla vyřizována delší dobu. Gubernium nemělo pravomoc v této věci rozhodnout, jelikož seznam knih určených k půjčování musel být schválen ve Vídni. Katalog plánované knihovny byl do Vídně zaslán v únoru a 13. března 1791 obdržel Morgensäuler prostřednictvím gubernia a krajského úřadu sdělení, že výpůjční knihovna se povoluje a schválený seznam se smí vytisknout.³⁹ Katalog samotný se nedochoval, ale tištěné oznámení o povolení knihovny je uloženo v národopisném oddělení Západočeského muzea v Plzni pod č. 3874.⁴⁰

Založení pobočky v Klatovech a rozšíření tiskařské živnosti o knihkupectví a výpůjční knihovnu svědčí o tom, že Morgensäuler velmi dobře prosperoval a že si mohl dovolit navýšit počet svých pracovníků. Zaměstnával faktora a pravděpodobně i více tovaryšů. Počátkem 90. let také přijal za společníka herce a spisovatele Jana

³⁷ VOLF, *Plzeňský tiskař Josef Jan Morgensäuler*, s. 19–24.

³⁸ Tamtéž, s. 24–32.

³⁹ Tamtéž, s. 32–33.

⁴⁰ ŠEDO, s. 7.

Nepomuka Komárka, s nímž dokonce bydlel v jednom domě. Komárek byl v roce 1791 při příležitosti křtu své prvorozené dcery nazván „spolufaktorem při impresii v Plzni“ a o čtyři roky později při křtu druhé dcery již „impresorem a knihkupcem“, přestože postrádal odborné vzdělání.⁴¹ Téhož roku však odešel do Klatov, kde se stal úředníkem a později i majitelem tiskárny, kterou tu v roce 1790 zřídil Morgensäuler. Proč mezi oběma společníky došlo k přerušení kontaktu, není známo. Komárek zemřel v Klatovech v roce 1819, jeho vdova pak vedla tiskárnu až do své vlastní smrti v roce 1823. Podnik pak přešel do rukou Morgensäulerových dědiců.⁴²

Úspěchy Morgensäulerova podnikání byly do značné míry dány i absencí konkurence. Kromě popsání sporu s Hiršpergerem v Klatovech Morgensäuler zpočátku nemusel čelit vážnějším přím. V Plzni se obchodem s knihami zabývali ještě Kristián Köhler se zetěm Josefem Hässlerem, ale jelikož Köhlerův druhý zeť Josef Richter byl od roku 1789 faktorem v Morgensäulerově tiskárně, vycházeli spolu všichni bez konfliktů. V dubnu 1791 si však plzeňský měšťan Josef Kavka podal žádost o otevření veřejné knihovny. Morgensäuler proti tomu podal stížnost, z níž plyne, že Kavka provozoval knihovnu již nejméně rok předtím, než o povolení požádal. Plzeňský magistrát však Kavku podpořil a poté, co cenzura schválila Kavkův katalog, byla jeho knihovna povolena. V letech 1792–1799 tak v Plzni jako v jediném českém městě existovaly dvě veřejné knihovny, poté ovšem vyšel dvorský dekret, který všechny veřejné půjčovny knih rušil.⁴³

Josef Jan Morgensäuler vedl podnik až do své smrti v roce 1816. Jeho vdova Rozina se následujícího roku vdala za faktora Leopolda Reinera, jenž tím získal tiskárnu do svého vlastnictví a úspěšně ji dále rozvíjel. Po Reinerově tragické smrti⁴⁴ vedl tiskárnu manžel Morgensäulerovy dcery Roziny Jan Michael Schmid, zpočátku společně se svou tchyní, vdovou Rozinou Reinerovou. Tisky z této doby nesou značku „Reiner a Schmid“.⁴⁵ Schmid později přestěhoval tiskárnu do svého domu ve Školní ulici (dnešní ulice B. Smetany).⁴⁶

V roce 1861 zakoupil tiskárnu Ignác (někdy psaný Hynek) Schiebl, který zde

⁴¹ VOLF, *Plzeňský tiskař Josef Jan Morgensäuler*, s. 39–42, 48–63.

⁴² ŠEDO, s. 9.

⁴³ Tamtéž, s. 7–8.

⁴⁴ Datum Reinerova úmrtí není zcela jasné. Josef Volf uvádí bez dalších podrobností rok 1830 (VOLF, *Dějiny českého knihtisku*, s. 110). Ilja Šedo jej datuje do roku 1833, konkrétně uvádí 7. říjen a udává, že se Reiner utopil (ŠEDO, s. 9), zatímco Emanuel Petlan má za to, že Reiner zemřel až roku 1836 a nějaký čas vedl tiskárnu společně se Schmidem, s nímž vydával první plzeňské noviny *Pilsner Anzeiger* (PETLAN, *Jan Gutenberg*, s. 36 a LÁBEK, PETLAN, ZMEK, s. 82 – zde i Petlan uvádí jako konkrétní datum Reinerova úmrtí 7. říjen, ale opakuje rok 1836).

⁴⁵ ŠEDO, s. 9–10.

⁴⁶ PETLAN, *Jan Gutenberg*, s. 36.

zavedl tiskařský rychlolis.⁴⁷ Tento stroj, patentovaný roku 1811 v Londýně, nahradil dřívější ruční tiskařské lisy a výrobu značně urychlil, jelikož umožnil pracovat najednou s několika archy papíru a tisknout vícebarevně.⁴⁸

Tisky z Morgensäulerovy doby byly často zdobené rámováním či linkami různých tvarů (rovná, spirálová, zužující se). Tisklo se německy, česky i latinsky. Velkou část Morgensäulerovy produkce tvořila díla Jana Nepomuka Komárka a obecně divadelní hry a beletrie, dále se zde tiskly modlitby a písně, méně pak naučná literatura nebo úřední tisky. Během roku 1788 u Morgensäulera vycházely i noviny o rakouské válce s Turky. Byly tištěny v nepravidelných intervalech v nákladu po 50 kusech, z toho 30 výtisků bylo určeno k prodeji v Plzni a zbytek se rozesílal poštou.⁴⁹

Za Reintera vyšlo v tiskárně spojené s nakladatelstvím několik děl významného plzeňského buditele Josefa Vojtěcha Sedláčka. V roce 1821 zde byly vydány jeho *Paměti Plzeňské*, první česká kniha o Plzni. Pod značkou „Reiner a Schmid“ vyšla roku 1837 první česká odborná kniha o astronomii – *Základové hvězdosloví čili astronomie* od Josefa Františka Smetany⁵⁰. Běžnou produkci tiskárny pak tvořily převážně písně, modlitby či úřední zakázky. V letech 1835–1836 také z této tiskárny vycházely první pravidelné plzeňské noviny *Pilsner Amts- und Anzeigebblatt (Plzeňský úřední věstník)*. Schmid sám pak v roce 1847 založil nové periodikum *Pilsner Anzeiger (Plzeňský věstník)* a o rok později tiskl i český list *Posel ode Mže*, který vydávala plzeňská pobočka Slovanské lípy v revolučním období do roku 1849. Obecně však Schmid tiskl zejména německy.⁵¹ List *Pilsner Anzeiger* (od 3. května 1849 přejmenovaný na *Pilsner Wochenblatt – Plzeňský týdeník*), vycházející dvakrát týdně (vždy ve čtvrtek a v neděli), byl psán téměř výhradně v německém jazyce, pouze výjimečně se v něm objevily krátké články nebo inzeráty přeložené do češtiny.⁵² Od roku 1854 Schmid vydával také německý časopis *Pilsner Bote (Plzeňský posel)*, vycházející v nákladu 300 výtisků. Schmid všechny uvedené německé noviny nejen tiskl, ale sám i redigoval.⁵³ V 50. letech zkoušel vlastním nákladem (s redakcí Františka Umana) tisknout ještě český list *Hlasatel plzeňský*, nicméně toto úsilí skončilo nezdarem. Podobně dopadl i pokus

⁴⁷ SUCHÁ, s. 24–25.

⁴⁸ KABÁT, s. 164–166.

⁴⁹ ŠEDO, s. 8–25.

⁵⁰ Josef František byl bratrancem Bedřicha Smetany. ČEPELÁK, Václav, a kol., *Dějiny Plzně II. Od roku 1788 do roku 1918*, Plzeň 1967, s. 247.

⁵¹ SUCHÁ, s. 21–24.

⁵² *Pilsner Anzeiger*, březen–duben 1848, leden–duben 1849; *Pilsner Wochenblatt*, květen–prosinec 1849.

⁵³ FÜRBAACH, František, *Soupis tisků J. M. Schmida knihtiskaře v Plzni (1833–1861) s krátkým životopisným návrhem*, Plzeň 1950, s. 1, 8.

o vydávání časopisu *Radbuza* v roce 1866.⁵⁴

Ignác Schiebl, synovec Josefa Hässlera, zaváděl v tiskárně novou techniku i postupy, zabýval se proto spíše drobnějšími příležitostnými tisky, kde mohl lépe vyzkoušet nové metody (mimo jiné tiskl i na hedvábí). V roce 1864 vytiskl první plzeňský adresář.⁵⁵ Od Schmida také převzal list *Pilsner Bote*, který byl v roce 1870 přejmenován na *Pilsner Reform (Plzeňská reforma)*.⁵⁶ Ze Schieblovy tiskárny vzešel také jeden tisk celostátního významu, a to císařský manifest v červenci roku 1866. Po porážce habsburské monarchie v prusko-rakouské válce a obsazení Prahy pruskými vojsky odjel správce českého c. k. místodržitelství Antonín hrabě Lažanský právě do Plzně a dal zde vytisknout manifest, oznamující, že francouzský císař byl požádán o zprostředkování příměří na italské frontě.⁵⁷ Je na místě ještě poznamenat, že Ignác Schiebl byl významným občanem města Plzně i z jiných důvodů. Přibližně v té době, kdy zakoupil tiskárnu, rozhodlo vedení města o likvidaci materiálů z městského archivu. Schiebl za vlastní peníze (800 zlatých) část cenných archiválií koupil a uskladnil je ve svém bytě. Později je městu prodal zpět.⁵⁸ Miloslav Bělohávek označil Schiebla za vedoucí osobnost plzeňských vlastenců, v jehož obchodě se soustředil hospodářský, společenský i kulturní život města. Schiebl byl prvním českým předsedou Obchodní a živnostenské komory v Plzni a také intendantem městského divadla (osobně se přátelil s J. K. Tylem). Schieblův syn Jaroslav se stal významným plzeňským novinářem a spisovatelem.⁵⁹ Příslušníci typografických odborů však Ignáce Schiebla později hodnotili poněkud negativně. Vzpomínali na něj jako na člověka, se kterým byla složitější domluva a který špatně platil své dělníky.⁶⁰

2.2 Tiskárna Carl Maasch

Společenský život ve druhé polovině 19. století vyžadoval stále více tiskařských služeb. V Plzni proto přibližně ve stejné době jako Schiebl začal podnikat Carl (Karel) Maasch, bývalý zaměstnanec Jana Michaela Schmida.⁶¹ Svoji tiskárnu založil v roce 1862 ve Školní ulici, tedy v té samé, kde tiskl Schmid a později Schiebl.⁶² Tiskárna se po čase

⁵⁴ ČEPELÁK, s. 95, 134.

⁵⁵ SUCHÁ, s. 24–25.

⁵⁶ PETLAN, *Jan Gutenberg*, s. 36.

⁵⁷ ČEPELÁK, s. 109.

⁵⁸ <http://amp.plzen.eu/o-nas/historie-archivu/historie-archivu.aspx>, [2. 3. 2014].

⁵⁹ BĚLOHLÁVEK, Miloslav (ed.), *Vzpomínky na starou Plzeň*, Plzeň 2000, s. 247.

⁶⁰ BUFKA, Václav (red.), *Padesát let plzeňské filiálky Ústředního spolku knihtiskařů a písmoljiců Typografická beseda v Praze 1886–1936*, Plzeň 1936, s. 26.

⁶¹ SUCHÁ, s. 25.

⁶² PETLAN, *Jan Gutenberg*, s. 36–37.

přestěhovala do budovy zvané „Panský mlýn“ (Herrenmühle) v dnešních sadech 5. května. Zajímavou shodou okolností Maasch ještě ve Školní ulici sídlil ve stejném domě, kde se v roce 1890 narodil Jakub Světlík, další významný plzeňský tiskař, který se později právě v této tiskárně vyučil (viz příloha č. 2).⁶³

Carl Maasch se zabýval knihtiskem a kamenotiskem. Tiskl například německý časopis *Pilsner Zeitung* (*Plzeňské noviny*⁶⁴), vycházející dvakrát týdně.⁶⁵ Kromě toho přijímal i menší, všední zakázky. Klienty získával mimo jiné tak, že ve vyhlášených kavárnách, které navštěvovali zámožnější měšťané, nechával na stolech rozložené své reklamní kartičky (viz příloha č. 1).⁶⁶

V roce 1898 tiskárnu zakoupil Karel Neder, který pokračoval v provozu živnosti pod původním (tedy Maaschovým) jménem. Tiskárna se tehdy znovu přestěhovala a nově sídlila v Resslerově ulici č. 14, kde zůstala až do svého zániku.⁶⁷

Jakub Světlík vzpomínal, že tiskárna byla zařízena neobyčejně prakticky a mezi zaměstnanci panovala disciplína a pořádek. Karel Neder osobně konal každé ráno inspekci a dbal na to, aby práce byla dokonale přesná. I přes tuto pečlivost se však tiskárna v roce 1906 dopustila mimořádně pikantní chyby. Střelecký spolek v Konstantinových Lázních tehdy pořádal závody a nechal k této příležitosti vytisknout plakáty s německým textem. Sazeč však ve slově „Schiessen“ (střelba) zaměnil pořadí samohlásek, takže namísto střelení byli účastníci zváni k závodům ve „sraní“ (jedná se doslovný překlad slova „Scheissen“). Zakázka byla kompletně vyhotovena a protože chyby si nikdo nevšiml (nebo na ni přinejmenším nikdo neupozornil), plakáty byly veřejně rozmístěny.⁶⁸

K otázce disciplíny ještě Světlík podotkl, že zaměstnanci vzorně nastoupili službu převlečení do pracovního oděvu, učňové začínali svoji práci o čtvrt hodiny dříve, před zahájením směny byl všude setřen prach a stroje řádně promazány. Pondělí však bývalo dnem slabšího výkonu, neboť se tajně popíjelo pivo.⁶⁹ Údajně se v tiskárnách pilo piva dost, ale měl-li zaměstnanec od soboty nachystáno vše potřebné, stačilo mu, „*aby se obstojně udržel na nohou a před šéfem nedržel tisk obráceně*“.⁷⁰ Jednoho ze zaměstnanců však Neder kvůli silné opilosti na hodinu propustil, jelikož dotyčný

⁶³ *Večerní Plzeň*, 6. 8. 1969, II/152.

⁶⁴ Překlad do češtiny je zde uveden pouze pro úplnost, nejednalo se o oficiální název. V letech 1864–1870 vycházely v jiné tiskárně české *Plzeňské noviny* (viz kapitola 2.3). Tyto dva listy spolu nijak blíže nesouvisely.

⁶⁵ *Pilsner Zeitung*, 1889–1890.

⁶⁶ Podle ústního sdělení p. Jiřího Světlíka [6. 4. 2014]. Zvukový záznam, archiv autorky.

⁶⁷ LÁBEK, PETLAN, ZMEK, s. 84.

⁶⁸ *Večerní Plzeň*, 6. 8. 1969, II/152.

⁶⁹ Tamtéž.

⁷⁰ *Večerní Plzeň*, 20. 8. 1969, II/162.

ignoroval jeho shovívavý návrh, aby šel raději domů, a místo toho rozbil sklenici a poškodil několik strojů. Neder nařídil dvěma pomocníkům, aby agresivního opilce vyvedli. Ostatní zaměstnanci tento krok vítali s úlevou.⁷¹

Během první světové války byl Karel Neder hejtmanem a velitelem vojenského lágru v Linci a chod jeho tiskárny obstarávaly dělnice. Řádní zaměstnanci byli ve válce, kromě žen v tiskárně pracoval jen jeden učeň a od roku 1917 chodil vypomáhat Jakub Světlík, jemuž se podařilo dostat se z fronty na rekonvalescenci do plzeňské vojenské nemocnice. Denně docházel do tiskárny ještě sazeč, který byl jinak kaprálem na místním vojenském velitelství (podrobněji o vojenské tiskárně viz kapitola 3.5.1).⁷²

Po vzniku Československa tiskárna Carl Maasch (K. Neder) dále pokračovala v práci, ale s příchodem hospodářské krize se dostala do finančních problémů. Karel Neder tou dobou přenechal vedení tiskárny svým dvěma synům. Starší Robert (Bertl) se věnoval administrativě firmy, vedl účetnictví, přijímal zakázky a objednával materiál. Mladší syn (jeho křestní jméno není známo) původně pracoval jako důlní inženýr na Mostecku, ale po útlumu těžby ve 30. letech byl z dolů propuštěn. V otcově tiskárně se pak snažil zavést úsporná opatření, ale počínal si přitom neobratně a dopustil se řady chyb. Propustil českého korektora a pověřil touto prací kalkulanta. Zavedl též novinku v počítání archů papíru. Ruční počítání se mu zdálo pomalé a zbytečné, proto si odpočítal sto archů, jejich výšku změřil šuplerou a na základě tohoto měření vypočítal výšku požadovaného množství archů. Takto odměřený papír pak nechal připravit ke stroji. Tento postup byl však nespolehlivý a pomalý – zkušená nakladačka by stihla přesně odpočítat potřebné množství archů za třetinu času.⁷³ U většího nákladu se rozdíl mezi vypočteným a potřebným množstvím papíru mohl pohybovat v desítkách až stovkách kusů. Zaměstnanci přijímali Nederovy inovace s nelibostí, jelikož jim zbytečně přidělávaly práci. Jakub Světlík, kterého Karel Neder v roce 1934 jmenoval prokuristou firmy, nevzpomínal na Nedera mladšího v dobrém. V roce 1969 popsal v novinovém článku příhodu, kdy se tento pán (jehož označil doslova za „mírného debila s titulem ing.“) rozhodl osobně vyčistit komín ve sklepě. Následkem jeho neodborné práce však v komíně vybuchly saze a v patře v sazárně vyrazily z kamen plameny a popel. Neder sám na okamžik ztratil vědomí a nebýt včasné pomoci zaměstnanců, byl by se udusil. Pracoviště bylo silně znečištěno sazemi a trvalo dva týdny, než mohla tiskárna opět naplno pracovat. Neder mladší se však neustále snažil

⁷¹ *Večerní Plzeň*, 20. 8. 1969, II/162.

⁷² SVĚTLÍK, Jakub, *Moje vojenská kariéra*. In: BĚLOHLÁVEK, Miloslav (ed.), *Vzpomínky na starou Plzeň*, Plzeň 2000, s. 232–233.

⁷³ *Večerní Plzeň*, 6. 8. 1969, II/152.

zajistit podniku vyšší zisky. Napadlo ho ještě vybudovat v zahradě přístavek, do kterého nechal přestěhovat sazárnu a litografy. Uvolněné prostory v hlavní budově pak přestavěl na deset pokojů, které zařídil a draze pronajímal. Nové dílny však byly malé, stísněné a na práci tam nebyl potřebný klid. Podle Jakuba Světlíka tím Neder otcovu firmu prakticky pohřbil.⁷⁴

Z následků ekonomické krize se tiskárna již nevzpamatovala. Jelikož nevydávala žádné periodické tisky, byla závislá na příležitostných zakázkách, což bylo v čase deprese likvidační. Z dob prosperity neměla žádné rezervy, neinvestovala do vybavení, takže stroje i písma se opotřebovaly. Nederova rodina navíc byla německého původu a čeští zákazníci se kvůli tomu začali v polovině 30. let 20. století odvracet. Neuvážené hospodaření mladšího Nedera nepřineslo firmě navzdory jeho přesvědčení zisk, ba dokonce mělo přesně opačný účinek. Podnik ukončil svoji činnost v roce 1936, čímž byla ukončena tradice trvajících bezmála tři čtvrtě století.⁷⁵

2.3 Národní knihtiskárna J. R. Porta

Třetí plzeňská tiskárna byla založena roku 1870 Františkem Stejskalem-Lažanským a Františkem Kohoutem, ale ještě v červnu téhož roku přešla do rukou Jana Roberta Porta.⁷⁶ V září pak byla zaprotokolována do obchodního rejstříku jako Národní knihtiskárna v Plzni Jan Robert Port.⁷⁷ Stejně jako předešlé tiskárny (tedy Schieblova a Maaschova), i tato firma zpočátku sídlila ve Školní ulici, ale v roce 1890 se přestěhovala do vlastního domu v Solní ulici.⁷⁸

Již Stejskal začal v této tiskárně vydávat politický časopis *Český lev*, který nahradil *Plzeňské noviny*, tištěné od 1. října 1864 u Ignáce Schiebla. *Český lev*, později tištěný i Portem, zveřejňoval i radikální protivládní články (příspěvatelem listu byl mj. Karel Sabina) a byl tudíž často konfiskován. Poslední číslo vyšlo v roce 1872, poté se list znovu přejmenoval na *Plzeňské noviny*, které však o pět let později také zanikly.⁷⁹ Dále se u Porta tiskly ještě *Plzeňské listy*, *Plzeňské hospodářské noviny*, *Naše snahy* a *Práce*.⁸⁰ Vedle periodik se firma zabývala také tiskem knih i drobnějších věcí (viz příloha č. 4). V letech 1891 a 1905 zde byl vytištěn dvoudílný *Listář královského města Plzně a druhdy poddaných osad* od Josefa Strnada, významné a podrobné historické

⁷⁴ *Večerní Plzeň*, 13. 8. 1969, II/157.

⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁶ KORÁB, s. 22.

⁷⁷ Kolektiv autorů, *Dějiny Plzně v datech od prvních stop osídlení až po současnost*, Plzeň 2004, s. 140.

⁷⁸ LÁBEK, PETLAN, ZMEK, s. 83.

⁷⁹ ČEPELÁK, s. 115–116, 175.

⁸⁰ WASKOVÁ, s. 230.

dílo mapující dějiny Plzně a jejího okolí do roku 1526.⁸¹

Sám Jan Robert Port patřil k význačným osobnostem města Plzně i z jiných důvodů, než byl provoz tiskárny či vydávání novin. Port od roku 1886 zasedal v městském zastupitelstvu⁸² a byl též nadšeným členem Sokola.⁸³ Členové Typografické besedy (odborové organizace, viz kapitola 3.1) si jej jako majitele tiskárny a zaměstnavatele velmi vážili. Ve své výroční knize o Portovi odboráři psali jako o „muži zlatého srdce“ a chválili jej coby příkladného člověka.⁸⁴

Po Portově smrti firmu převzal jeho syn Hanuš, který se soustředil hlavně na provoz knihkupectví a tiskárnu proto pronajímal. Krátce zde sídlila firma Šašek a Pavlíček (viz kapitola 3.6.4), která však brzy zanikla.⁸⁵ V roce 1911 se Portova tiskárna sloučila se dvěma dalšími tiskařskými podniky, a stala se tak základem významné tiskařské společnosti první poloviny 20. století, a sice závodů Pour a spol. (viz kapitola 3.4.2).

2.4 Další vývoj plzeňského tiskařství do konce 19. století

V roce 1822 v Plzni krátce působil potulný tiskař Jan Michal Günther.⁸⁶ Co se týče stálých tiskáren, byly v Plzni do konce 19. století založeny ještě tři. První z nich (tedy čtvrtá ve městě) patřila Danielu Humpoltzovi a poté knihkupci Vendelínu Steinhauserovi.⁸⁷ Tiskem u Steinhausera vyšla například *Kniha pamětní královského krajského města Plzně od roku 775 až 1870*⁸⁸ nebo *Dějiny vzniku Plzeňského společenského pivovaru*.⁸⁹ Koncem 70. let 19. století v Plzni začal akcidenčně (tj. pouze příležitostně, s důrazem na úpravu) tisknout Leo Küche.⁹⁰ Jeho tiskárna sídlila v Sedláčkově ulici č. 7 a zabývala se knihtiskem a kamenotiskem (vydala například propagační brožuru Plzeňského Prazdroje⁹¹). Küche později tiskl také noviny *Pilsner Tagblatt (Plzeňský deník)*, vycházející od roku 1900. V létě roku 1904 se z jeho podniku

⁸¹ STRNAD, Josef, *Listář královského města Plzně a druhdy poddaných osad. Část 1. Od r. 1300–1450*, Plzeň 1891. STRNAD, Josef, *Listář královského města Plzně a druhdy poddaných osad. Část 2. Od r. 1450–1526*, Plzeň 1905.

⁸² ČEPELÁK, s. 151.

⁸³ *Dějiny Plzně v datech*, s. 140.

⁸⁴ BUFKA, s. 26, 31.

⁸⁵ SVĚTLÍK, Jiří, *Plzeňské tiskárny v době První republiky až do znárodnění 1948*, nepublikovaný rukopis, osobní archiv p. Jiřího Světlíka, Plzeň (dále jen: archiv p. Světlíka).

⁸⁶ CHYBA, s. 371.

⁸⁷ KORÁB, s. 22.

⁸⁸ HRUŠKA, Martin, *Kniha pamětní královského krajského města Plzně od roku 775 až 1870*, Plzeň 1883.

⁸⁹ Autor neuveden, *Dějiny vzniku Plzeňského společenského pivovaru*, Plzeň 1906.

⁹⁰ KORÁB, s. 22.

⁹¹ Autor neuveden, *Plzeňský Prazdroj. Měšťanský pivovar v Plzni založen roku 1842*, Plzeň 1901.

stala Erste westböhmisches Druckindustrie Aktiengesellschaft in Pilsen vormalis Leo Küche (později První západočeská společnost pro průmysl tiskařský – viz kapitola 3.4.1), která tisk novin převzala.⁹² Roku 1898 pak byla v Plzni otevřena již šestá tiskárna. Patřila Janu Císařovi, bývalému faktorovi u Carla Maasche, a tiskl se zde časopis *Plzeňský obzor*.⁹³ Císař též vlastním nákladem vytiskl *Jednací řád právovárečného měšťanstva v Plzni*⁹⁴ nebo referát Františka Lukavského *České dítě do české školy*,⁹⁵ v nákladu města Plzně pak studii *Bytová otázka a královské město Plzeň*.⁹⁶ Císařova knihtiskárna sídlila v Jungmannově ulici⁹⁷ (dnešní Americká⁹⁸) a později se spojila s Portovou do firmy Pour a spol. (viz kapitola 3.4.2).

V roce 1886 byla v Plzni založena pobočka Typografické besedy, ústřední odborové organizace českých tiskařů. Toho roku ve městě působilo celkem 22 typografů, kteří se vesměs přihlásili ke členství.⁹⁹ Podrobnosti o Typografické besedě jsou předmětem příští kapitoly (část 3.1), jelikož převážná část její existence spadá do 20. století. Z tohoto důvodu jsou zařazeny až v následující kapitole také tiskařské podniky „Grafika“ (část 3.3.1), které sice mají svůj původ v družstvu vzniklém již na konci 19. století (původně pouze pro potřeby plzeňských sociálních demokratů), ale teprve ve 20. století toto družstvo získalo vlastní tiskárnu, jež poté zaznamenala neobyčejně úspěšný rozvoj.

⁹² *Pilsner Tagblatt*, duben 1900, leden 1901, červenec–srpen 1904.

⁹³ PETLAN, Jan *Gutenberg*, s. 37.

⁹⁴ Jednací řád právovárečného měšťanstva v Plzni, Plzeň, 12. 7. 1898.

⁹⁵ LUKAVSKÝ, František, *České dítě do české školy*, Plzeň 1910.

⁹⁶ BŘEZINA, Rudolf, SCHIEBL, Jaroslav, *Bytová otázka a královské město Plzeň*, Plzeň 1911.

⁹⁷ KORANDA, Václav (red.), *Almanach příslušníků grafických odborů na rok 1912*, Praha 1911, s. 83.

⁹⁸ <http://gis.plzen.eu/staremapy/>, [21. 3. 2014].

⁹⁹ Autor neuveden, *45 let plzeňské filiálky Typografické besedy 1886–1931*, Plzeň 1931, s. 8.

3 PLZEŇSKÉ TISKÁRNY A TISKAŘI VE 20. STOLETÍ

Neustálé rozšiřování Plzně a rostoucí počet obyvatel města i jeho okolí přirozeně vedly ke stále vyšší poptávce po tiskových službách. Koncem roku 1900 žilo v Plzni a okolních obcích 91 652 obyvatel, v roce 1930 to již bylo 134 741 obyvatel. Počet zdejších domů se v tomto období zvýšil ze 4394 na 9369.¹⁰⁰

Zatímco v 19. století provozovali tiskárny výhradně soukromníci, ve 20. století se v této oblasti objevily i právnické osoby. Vlastní tiskárnu v Plzni měly některé velké podniky, vznikaly tiskařské obchodní společnosti či družstva a některé soukromé tiskárny se sloučily do větších celků. Majitelé i zaměstnanci tiskáren se sdružovali v různých spolcích a též zde aktivně působily odborové organizace.

3.1 Tiskařské besedy

V Plzni existovaly pobočky dvou tiskařských besed – Typografické a Litografické. Jako první zde byla založena filiálka Ústředního spolku knihtiskařů a písmolijců Typografická beseda v Praze, a to 2. května 1886 jako v pořadí 17. pobočka tohoto sdružení. Jednalo se o odborovou organizaci zaměstnanců tiskáren a vůbec první dělnické odbory v Plzni. Šlo o odbory nezávislé na politických stranách. Typografická beseda vydávala vlastní časopis, ústřední týdeník *Veleslavín*.¹⁰¹

Pobočka Typografické besedy v Plzni nahradila místní Výpomocný spolek typografů a litografů. V době založení měla celkem 22 členů. V roce 1887 k ní byly připojeny i tiskárny v Klatovech, čímž počet členů vzrostl na 25. V následujících letech se k odborům přidávali další tiskaři i z ostatních měst (Rokycany, Horšovský Týn). V roce 1901 již plzeňská filiálka čítala rovných sto členů, přestože rok předtím byla zřízena samostatná pobočka Typografické besedy v Horšovském Týně a část členů tam byla převedena.¹⁰²

Hlavním posláním tiskařských odborů byla přirozeně snaha vyjednat lepší pracovní podmínky pracovníkům tiskáren. V roce 1890 se ve všech filiálkách Besedy jednalo o nevyhovujících mzdách. V Plzni byl v prosinci téhož roku poprvé navržen tzv. normální mzdový ceník, který byl předložen zaměstnavatelům ke schválení. Jan Robert Port jej přijal bez odkladů, po několika dnech došlo k dohodě i s Vendelínem Steinhauserem a firmou Carl Maasch. Leo Küche a Vendelín Steinhauser na návrh ovšem nepřistoupili, což vedlo ke stávce některých jejich zaměstnanců a ke konfliktům

¹⁰⁰ *Dějiny Plzně v datech*, s. 607.

¹⁰¹ BUFKA, s. 12–16, 30–32.

¹⁰² *45 let plzeňské filiálky Typografické besedy*, s. 7–12.

z toho plynoucím. Jeden dělník byl nucen opustit město, jelikož mu na policii bylo dokázáno, že nepracuje. Další tři byli odsouzeni k peněžitém trestům za to, že poněkud hrubě nesouhlasili s nestávkujícím kolegou. Výroční kniha Besedy doslova uvádí, že „jednomu stávkokazi dali trochu citelné poučení, když nechtěl dobrovolně opustit Plzeň.“¹⁰³ V následujících letech se s majiteli tiskáren vedla jednání o revizi stanoveného ceníku či o úpravách pracovní doby, ale tyto rozhovory se již většinou obešly bez vážnějších komplikací. Pouze v roce 1913 došlo k rozsáhlejším stávkám kvůli narůstající nezaměstnanosti a požadavku na revizi platů. Tyto protesty se ovšem neodehrávaly pouze v Plzni, nýbrž v celých Čechách.¹⁰⁴

K činností Typografické besedy patřila i přímá sociální podpora členů a jejich rodin. Za zápis a členství se vybíraly poplatky a spolek pak ze svých fondů vyplácel členům v případě potřeby různé peněžité dávky, ať už cestovné, vdovské odbytné, sirotčí podporu, podporu v nemoci i v nezaměstnanosti či pohřebné.¹⁰⁵ Na podporu v nezaměstnanosti měli nárok všichni členové již od okamžiku přijetí do spolku, bez ohledu na to, kolik zaplatili na členských příspěvcích.¹⁰⁶

Kromě aktivit plynoucích z odborářského poslání plnila plzeňská Typografická beseda i určité funkce společenské – pořádala taneční věnečky, silvestrovské zábavy, různé dýchánky, výlety, několikrát hostila kolegiální sjezd českých filiálek a tiskových míst, provozovala vlastní knihovnu a krátce měla též vlastní pěvecký sbor a dramatický kroužek. Výtěžek z pořádaných zábav se používal ve prospěch potřebných kolegů. Ke schůzím plzeňské filiálce sloužila spolková místnost, která se nacházela v hostinci U kosa (*sic*) v Andělské (dnešní Bezručově¹⁰⁷) ulici. Později se spolek nakrátko několikrát přestěhoval a po vyhlášení Československa se usídlil v restauraci U Svobodů v Perlové ulici.¹⁰⁸

Během válečných let počet členů plzeňské Typografické besedy značně poklesl. Hlavní příčinou byly odvody mužů na vojnu, ačkoliv roli zde hrála i rozsáhlá stávka a vylučování členů spolku na přelomu let 1913 a 1914. Brzy po skončení první světové války se však členská základna opět rychle rozšiřovala a již roku 1919 čítala filiálka 112 členů.¹⁰⁹ Ve všech československých tiskárnách byla zavedena osmihodinová pracovní doba a opět byl revidován ceník. Již během 20. let však tiskařský obor postihovala

¹⁰³ BUFKA, s. 15–16.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 51–52.

¹⁰⁵ *45 let plzeňské filiálky Typografické besedy*, s. 9.

¹⁰⁶ LIŠKA, Václav, *Bud' připraven!*. In: Dvacet let učňovského odboru v Plzni. Zvláštní číslo časopisu Dorost knihtiskařský 19, 1939, 2–3, s. 40.

¹⁰⁷ <http://gis.plzen.eu/staremapy/>, [21. 3. 2014].

¹⁰⁸ BUFKA, s. 16–34, 55.

¹⁰⁹ *45 let plzeňské filiálky Typografické besedy*, s. 17.

stoupající nezaměstnanost. Počátkem 30. let se situace kvůli nastupující hospodářské krizi ještě zhoršila. Krize měla dopad na celý spolek, jelikož těm členům, kteří byli stále ještě zaměstnaní, se zvyšovaly členské příspěvky a poplatky, aby mohly být pokryty všechny nutné sociální výdaje. V roce 1932 bylo nezaměstnaných 30 ze 187 členů (tj. 16 %), o rok později již 69 nezaměstnaných z 214 členů (tj. 32 %!).¹¹⁰ Ke zlepšování stavu docházelo od poloviny 30. let jen pomalu. Ještě v roce 1936 si Václav Němeček, jeden z příspěvatelů do jubilejní knihy plzeňské Typografické besedy, stěžuje na nejtěžší chvíle v historii této organizace. Z jeho příspěvku je dobře patrná politická radikalizace dělnické společnosti, jelikož Němeček píše o naprostém selhání soukromého podnikání a nutnosti nahrazení kapitalistického systému jiným systémem. Výslovně sice onen „vhodnější“ systém nespecifikuje, ale otevřeně se zmiňuje o nutnosti zásahu státu, o „dobrém a poctivém proletariátu“ a o „boji“ kapitalistů proti dělnictvu ve snaze udržet starý výrobní systém.¹¹¹

I v době ekonomické deprese se valná hromada plzeňské Typografické besedy usnesla, že v roce 1931 uspořádá oslavy 45. výročí svého založení. Při té příležitosti byla vydána výroční brožurka, která stručně popisovala vývoj filiálky.¹¹² O pět let později, při oslavách 50. jubilea, vyšlo již zmiňované rozsáhlejší dílo s příspěvky více autorů (i mimoplzeňských). Své slovo k tomuto výročí typografů připojil i Luděk Pik, dlouholetý starosta města Plzně a poslanec Národního shromáždění.¹¹³

Po německé okupaci a vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava byla činnost Typografické besedy pozastavena. V roce 1945 po osvobození sice došlo na krátkou dobu k obnovení činnosti spolku, ale už následujícího roku (poněkud „symbolicky“ 15. března) byla Typografická beseda nuceně začleněna do ROH. Následně po komunistickém uchopení moci v únoru 1948 byly odbory prakticky zlikvidovány. Na závěr je však vhodné dodat, že v březnu 1990 byla činnost tiskařských odborů obnovena pod stejným názvem a působí tak dodnes.¹¹⁴

Druhá zmíněná beseda byla též odborářské povahy a nazývala se Ústřední spolek litografů, kamenotiskařů, chemigrafů a příbuzných odvětví v Rakousku „Litografická Beseda“. Tato organizace byla méně početná, plzeňská filiálka měla koncem roku 1906 pouhých šest členů, do roku 1913 pak jejich počet stoupl na osm. Scházeli se jednou za čtrnáct dní ve spolkové místnosti v hostinci U Kučerů v Kollárově ulici. Na každé schůzi byl vybrán členský příspěvek. Stejně jako Typografická beseda,

¹¹⁰ BUFKA, s. 55–72.

¹¹¹ Tamtéž, s. 7–10.

¹¹² Autor neuveden, *45 let plzeňské filiálky Typografické besedy 1886–1931*, Plzeň 1931.

¹¹³ BUFKA, s. 5–6.

¹¹⁴ <http://www.typografickabeseda.cz/historie>, [2. 3. 2014].

i toto sdružení mělo fondy pro podporu svých členů v nezaměstnanosti či nemoci, vlastnilo též knihovnu a odebíralo několik odborných časopisů.¹¹⁵

3.1.1 Pobočné spolky

Představitelé plzeňské Typografické besedy stáli u založení místních filiálek několika spřízněných spolků. Jednalo se o pobočku vzdělávacího spolku Typografia, učňovské Besídky typografické, Klubu novinářských a strojních sazečů a Klubu strojmistrů a tiskařů. Vedle toho byla plzeňskými typografy ustavena i dvě původní sdružení, a to Volné sdružení typografů-fotoamatérů v Plzni a Všesportovní sdružení typografů (VST). Řada tiskařů byla členy hned několika těchto organizací.¹¹⁶

Filiálka spolku Typografia byla založena v listopadu 1908 na zvláštní schůzi vybraných členů plzeňské Typografické besedy a za přítomnosti jednoho příslušníka pražského ústředí. Do konce roku získala pobočka Typografie 28 členů. V prvních letech své činnosti musela překonávat jisté těžkosti, počet členů rostl pomalu a vzdělávací činnost se omezila na jeden kurz a jednu přednášku či exkurzi ročně. V roce 1912 již počet aktivit filiálky vzrostl. Vedle vzdělávacího (kalkulačního) kurzu a exkurze do „Českého deníku“, tedy tiskárny Pour a spol. (viz kapitola 3.4.2), byla uspořádána jedna přednáška, několik výstav a také společenské akce (výlet a dvě zábavy). Téhož roku bylo také zahájeno jednání s Obchodní a živnostenskou komorou v Plzni o zřízení odborné školy pokračovací pro tiskařské učně (viz kapitola 3.7). V dalších letech však počet vzdělávacích akcí opět poklesl a v průběhu první světové války byla činnost plzeňské Typografie zastavena. K jejímu obnovení došlo počátkem roku 1919, ale až do roku 1926 se pro nezájem členů ve filiálce prakticky nic nedělo. Poté však znovu přibývalo pořádaných exkurzí, výstav či společenských událostí. Hospodářská krize na činnost Typografie zpočátku neměla příliš negativní dopady, avšak od poloviny 30. let opět nastávalo období nezájmu a útlumu.¹¹⁷

Pobočka Besídky typografické (zvané též Daniela Adama z Veleslavína) vznikla v roce 1918, pouhý rok po založení ústřední pražské Besídky. Plzeňská filiálka se nazývala také Sdružení typografického dorostu. Jednalo se o spolek tiskařských učňů i starších tiskařů, jehož hlavním posláním bylo přirozeně vzdělávání a výchova žáků. Členové Besídky v Plzni se zasazovali o zřízení odborné školy, pořádali přednášky,

¹¹⁵ KORANDA, Václav (red.), *Almanach příslušníků grafických odborů na rok 1908*, Praha 1908, s. 94–96. KORANDA, Václav (red.), *Almanach příslušníků grafických odborů na rok 1913*, Praha 1912, s. 106. KORANDA, Václav (red.), *Almanach příslušníků grafických odborů na rok 1914*, Praha 1913, s. 100–101.

¹¹⁶ BUFKA, s. 39–73.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 39–51.

exkurze a zájezdy a vydali několik vlastních čísel jinak ústředního pražského časopisu *Dorost knihtiskařský* (vycházel jako měsíčník mimo července a srpna¹¹⁸). V roce 1934 byly všechny Besídky přejmenovány na Učňovské odbory Svazu knihtiskařů.¹¹⁹ Při příležitosti dvacetiletého výročí plzeňského odboru bylo vydáno speciální dvojčíslo *Dorostu knihtiskařského*, jehož příspěvky připomínaly okolnosti vzniku plzeňské Besídky a některé výrazné momenty z uplynulých let, ale také pojednávaly o soudobých záležitostech. Emanuel Petlan, dlouholetý učitel na zdejší odborné škole pro tiskařské učně (viz kapitola 3.7), ve svém článku kritizuje klesající zájem žáků o školní práci a přípravu. Podobně vyzněl i příspěvek Václava Lišky, který apeloval na mladé besídkáře, aby i v těžké době (rok 1938) dokázali pracovat s radostí, jako jejich předchůdci.¹²⁰

Plzeňský Klub novinářských a strojních sazečů byl založen v prosinci 1920. Jeho hlavní pracovní náplň se podobala práci většiny tiskařských spolků, Klub tedy sloužil především pro doplnění a rozšíření odborných znalostí a dovedností svých členů. Za tímto účelem opět organizoval exkurze, přednášky nebo výukové kurzy. Druhý výše zmiňovaný klub (strojmistrů a tiskařů) vznikl v Plzni v listopadu 1924, ačkoliv snahy o jeho založení se objevily už za války. Zprvu bylo dění v Klubu bohaté jak na vzdělávací, tak i na společenské události, později ale na jeho členy těžce dolehla nezaměstnanost (v roce 1936 bylo nezaměstnáno 13 z 35 členů) a od zábavných akcí proto bylo upuštěno.¹²¹

Volné sdružení typografů-fotoamatérů vzniklo v květnu 1932. Z hlediska počtu členů šlo o menší spolek (36 členů v roce 1936), jelikož fotografování patřilo k finančně náročnějším koníčkům a spolek vznikl v době ekonomické krize. Jeho členové se zabývali studiem fotografií z tiskařského hlediska, praktickým využitím fotografií v tisku a přirozeně také fotografováním samotným. Veškeré provozní náklady sdružení byly hrazeny z členských příspěvků. Členové mohli za určitý poplatek využívat spolkový fotoaparát a tmavou komoru. Sdružení též pořádalo různé soutěže, výstavy či přednášky.¹²²

Všesportovní sdružení typografů bylo založeno v červnu 1933. Jeho členové se věnovali sportovním hrám (fotbalu, volejbalu, ping-pongu), lehké atletice i soutěžím

¹¹⁸ *Dvacet let učňovského odboru v Plzni. Zvláštní číslo časopisu Dorost knihtiskařský* 19, 1939, 2–3.

¹¹⁹ BUFGA, s. 51–65.

¹²⁰ PETLAN, Emanuel, *Něco o naší odborné škole v Plzni a našich učních*. In: *Dvacet let učňovského odboru v Plzni. Zvláštní číslo časopisu Dorost knihtiskařský* 19, 1939, 2–3, s. 41–42; LIŠKA, Václav, *Ještě k jubileu 20 let plzeňské Besídky*. In: *Dvacet let učňovského odboru v Plzni. Zvláštní číslo časopisu Dorost knihtiskařský* 19, 1939, 2–3, s. 60–62.

¹²¹ BUFGA, s. 65–71.

¹²² Tamtéž, s. 71–73.

ve hře v šachy. Založení sportovní skupiny v době těžké hospodářské krize mělo velký význam. Vedle obecných výhod, které lidskému zdraví přináší pravidelný sport, totiž získali typografové možnost se lépe poznat a spolupracovat i mimo pracovní prostředí, což mohlo v napjaté době pomoci překonat případné kolegiální problémy. Do her se navíc zapojovali i nezaměstnaní tiskaři, na něž mohla jakákoliv pravidelná činnost a udržování blízkých kontaktů s kolegy působit jistě prospěšně.¹²³

3.2 Gremium knihtiskařů a kamenotiskařů

Gremium knihtiskařů a kamenotiskařů pro obvod Obchodní a živnostenské komory v Plzni bylo povinné sdružení všech osob (fyzických i právnických), které měly koncesi v příslušném oboru.¹²⁴ Členy gremia tedy byli majitelé či ředitelé tiskáren z Plzně i z ostatních měst příslušného obvodu (například z Rokycan, Klatov, Domažlic, Strakonice, Sušice aj.).¹²⁵

Gremium pro své členy pořádalo semináře a přednášky, vedlo evidenci počtu strojů v jednotlivých tiskárnách a podílelo se též na školní přípravě tiskařských učňů. Pomáhalo již se založením plzeňské odborné školy, přispělo k vybavení cvičné tiskárny a hradilo učňům část školních nákladů (podrobněji viz kapitola 3.7).¹²⁶

Činnost gremia byla zastavena krátce po uchopení moci komunisty v roce 1948 – již 1. března. Agendu gremia převzal jeho nově vzniklý akční výbor v čele s Václavem Bufkou a Karlem Nachtmanem.¹²⁷

3.3 Tiskařská družstva

3.3.1 Družstvo „Grafika“

Historie významného a slavného plzeňského družstva „Grafika“ se začala psát na jaře 1894. Nedlouho předtím se zformovala česká sociální demokracie a její příslušníci tehdy straně budovali určité zázemí. V Plzni bylo zapotřebí opatřit místo ke schůzím a zajistit vydávání vlastního tisku. Plzeňští sociální demokraté založili již v roce 1885 Spolek pro postavení Dělnického spolkového domu, který roku 1894 zakoupil starý

¹²³ BUFKA, s. 73–74.

¹²⁴ Podle ústního sdělení p. Jiřího Světlíka [21. 2. 2014]. Písemný záznam, archiv autorky.

¹²⁵ *Výroční zpráva Gremia knihtiskařů a kamenotiskařů v Plzni pro obvod obchodní a živnostenské komory se sídlem v Plzni za rok 1939*, Plzeň 1940.

¹²⁶ PETLAN, Emanuel a kol., *Odborná škola pokračovací „V“ pro učně živnosti knihtiskařské v Plzni*, Plzeň 1929, s. 35–38.

¹²⁷ Oznámení o zastavení činnosti Gremia knihtiskařů a kamenotiskařů pro západní Čechy se sídlem v Plzni, 2. března 1948, osobní archiv p. Jiřího Světlíka, Plzeň (dále jen: archiv p. Světlíka).

dům s pozemkem v Pobřežní ulici. Na tomto místě byl později vybudován spolkový dům Peklo (první dělnický dům v monarchii¹²⁸), v němž sociálně demokratičtí družstevníci provozovali nejen tiskárnu, ale i výčep a kino, aby mělo družstvo zajištěné finanční příjmy. V domě se nacházel velký sál a několik menších místností, které sloužily ke schůzím různých dělnických spolků.¹²⁹

V březnu 1894 bylo založeno Dělnické družstvo nakladatelské a vydavatelské v Plzni, které mělo obstarat vydávání politického týdeníku. V polovině dubna bylo zapsáno do obchodního rejstříku u c. a k. krajského soudu v Plzni. Počátkem roku 1896 se pak toto družstvo spojilo s pobočným Dělnickým družstvem tiskařským, založeným o rok dříve, čímž vznikl spolek nazvaný Dělnické družstvo nakladatelské, tiskařské a vydavatelské v Plzni, jenž byl v polovině 20. let 20. století přejmenován na „Grafiku“ (viz dále).¹³⁰

Až do roku 1899 vydávalo družstvo několik různých časopisů, ačkoliv prakticky se jednalo o jeden list vycházející pod různými hlavičkami. Tímto trikem vydavatelství jednak obcházelo případné zakazy vydávání určitého titulu a jednak se vyhýbalo placení novinářského kolku, který musely platit všechny deníky a týdeníky. Díky střídání názvů listu bylo možné vydávat každý týden jedno číslo bez nutnosti platit kolek (a tím i zvyšovat cenu výtisku). Čtenáři tedy kupovali časopisy nazvané *Posel lidu*, *Západočeský posel lidu*, *Nová doba* či satirické listy *Žumbera* nebo *Satan*. Od 1. ledna 1900 byly novinářské kolky zrušeny, a proto nadále vycházela jen *Nová doba*. Zprvu se však tyto časopisy tiskly v Praze, Rokycanech nebo Strakoncích, jelikož v Plzni družstvo ještě nemělo vlastní tiskárnu.¹³¹ Předáci družstva sice v polovině 90. let 19. století oslovili plzeňského tiskaře Jana Roberta Porta (viz kapitola 2.3) a žádali ho, aby převzal tisk dělnických časopisů, ale Port zdvořile odmítl, jelikož byl tehdy členem městské rady, a nemohl proto v této věci jednat jako soukromý obchodník.¹³² Družstvo nakonec v roce 1903 požádalo o udělení vlastní tiskařské koncese a přenesení své strakonické tiskárny do Plzně. Žádost byla úřady opakovaně zamítnuta, ale po odvolání družstvo koncesi v roce 1907 získalo. Téhož roku se tedy tiskárna ze Strakonice konečně přestěhovala do Plzně, kde byla umístěna v suterénu Spolkového domu. *Nová doba* se od té doby tiskla v Plzni.¹³³

Ještě před první světovou válkou družstvo plánovalo, že *Novou dobu* začne

¹²⁸ ČEPELÁK, s. 162.

¹²⁹ DRAŠAR, Václav (red.), *50 let. „Grafika“ tiskařské podniky v Plzni*, Plzeň 1946, s. 13–20.

¹³⁰ WASKOVÁ, s. 230–231.

¹³¹ Tamtéž, s. 230–232.

¹³² ČEPELÁK, s. 160.

¹³³ WASKOVÁ, s. 232–233.

vydávat jako deník. Za tímto účelem se připravovalo na nákup novinového rotačního stroje.¹³⁴ Rotačka umožňovala oboustranně tisknout na tzv. „nekonečný“ papír a pomocí válce opatřeného ostrým hřebenem nebo pilkou potištěný papír nařezat na jednotlivé archy, které byly poté ve skládacím soustrojí složeny vedle sebe či za sebou. Rotační stroj (či spíše skupina strojů) pracoval velmi rychle a k jeho obsluze byla obvykle třeba skupina stromistrů i pomocných dělníků.¹³⁵ Bezprostředně po vypuknutí války byly tyto přípravy přerušeny, *Nová doba* přesto začala vycházet jako deník. Místo rotačky k jejímu tisku sloužil americký stroj Miehle, jehož rychlost však nebyla dostačující. Družstvo proto (díky podpoře Gustava Habrmana) nakonec ve Vídni zakoupilo osmistránkovou rotačku, která mu poté sloužila až do roku 1921. Tehdy se tiskárna, redakce i administrace *Nové doby* přestěhovala z Pekla do Rožmberské ulice (dnešní Poděbradova¹³⁶), kde již stála modernější a výkonnější 24stránková rotačka.¹³⁷ Zařízení tiskárny dále tvořilo pět sázecích strojů, pět rychlolisů a tři příklopy lisy.¹³⁸ Příklopy (také nazývané „Američanky“) tiskly pomocí dvou desek – tiskové se sazbu a tlakové s papírem, které se k sobě vzájemně přiklápěly. Šlo o poměrně levné stroje s jednoduchou obsluhou, tudíž u tiskařů oblíbené. Pouze starší typy příklopek měly jistou nevýhodu, jelikož přiklápěcí pohyb způsobil, že okraje sazby byly trochu rozmazané.¹³⁹

Nová doba vycházela denně v nákladu 20 000 výtisků. S cenou 30 haléřů za výtisk šlo o nejlevnější deník v Československu.¹⁴⁰ Družstvo tisklo též týdeníky *Týden* a *Omladina* a časopisy *Věstník válečných invalidů*, *Úřední list města Plzně* a *Svépomoc* (kromě toho tisklo i časopis *Naše směry*, který vycházel v Praze). Mimo periodik tiskárna zhotovovala knihy (družstvo provozovalo i vlastní knihařství) a různé jiné tiskopisy (například reklamní plakáty – družstvo vlastnilo v Plzni více než sto návěštních tabulí). V roce 1924 zaměstnávala knihtiskárna s knihařstvím celkem 112 lidí.¹⁴¹ Jelikož deník *Nová doba* byl nejrozšířenějším a nejznámějším produktem tiskárny, hovorově se tímto názvem označoval celý podnik.¹⁴²

Od poloviny 20. let se výroba v družstvu začala specializovat. V roce 1925 začala tiskárna vyrábět patentní papírové sáčky s křížovým dnem s tiskem i bez tisku.

¹³⁴ DRAŠAR, s. 19.

¹³⁵ KABÁT, s. 310–311.

¹³⁶ <http://gis.plzen.eu/staremapy/>, [21. 3. 2014].

¹³⁷ DRAŠAR, s. 20.

¹³⁸ Autor neuveden, *Dělnické družstvo tiskařské v Plzni. Zapsané spol. s ručením omezeným 1894–1924*, Plzeň 1924, s. 10–12.

¹³⁹ KABÁT, s. 172–175.

¹⁴⁰ WASKOVÁ, s. 234.

¹⁴¹ *Dělnické družstvo tiskařské v Plzni*, s. 10.

¹⁴² Podle ústního sdělení p. Jiřího Světlíka [21. 2. 2014]. Písemný záznam, archiv autorky.

K tomuto účelu zakoupila speciální stroj, který sáčky zároveň lepil i potiskoval, díky čemuž byla jejich výroba levnější. Jelikož se jedna specializace výroby družstvu dobře osvědčila, zavedlo v roce 1929 další, a to výrobu děrných štítků pro statistické stroje systémů Powers a Hollerith, které využíval Státní úřad statistický, ale také například Československé státní dráhy, Škodovka nebo banky. Do té doby se děrné štítky do Československa dovážely ze zahraničí. Jejich rozměry musely odpovídat přísným měřítkům a také tisk musel být naprosto přesný. Třetí specializace výroby se týkala patentního transkritního tisku. Touto metodou vznikaly tiskopisy na propisování bez nutnosti vkládat propisovací papír (viz příloha č. 5). V roce 1930 získalo družstvo licenci a následujícího roku spustilo výrobu. Transkritní tisky byly v té době teprve novinkou, ale brzy našly uplatnění v kancelářích v celé republice. Díky jejich výrobě družstevní tiskárna překonala nejen roky hospodářské krize, ale také období nacistické okupace, jelikož žádná jiná továrna v Československu (Protektorátu Čechy a Morava) transkritní tisky nevyráběla.¹⁴³ „Grafika“ zhotovovala transkritním tiskem nejen klasické tiskopisy, ale i roličky pro dálnopisné a statistické stroje nebo samopropisovací dopisnice.¹⁴⁴ Dále se zde tiskly například vkladní knížky pro spořitelny a peněžní ústavy¹⁴⁵ nebo nejrůznější druhy kalendářů.¹⁴⁶

Rozšiřování sortimentu vedlo ke zvyšování počtu zaměstnanců a potřebě větších pracovních prostor. Některé úseky výroby (knihárna, sáčkárna) se tísnily v nedostatečných dílnách. Situace přiměla družstvo ke stavbě nové dvouposchodové budovy, která byla dokončena koncem roku 1930 v Rožmberské ulici. V přízemí se nacházely stroje pro transkritní tisk, v prvním patře knihárna a ve druhém sáčkárna.¹⁴⁷

Z původně malé tiskárny určené k vydávání politického časopisu se tak během 20. let minulého století stal prosperující podnik, jehož značka byla známa v celé republice. Po pražských podnicích byla „Grafika“ největší tiskárnou v zemi.¹⁴⁸ Nemalou zásluhu na tom měl Václav Drašar, který úspěšně řídil tiskárnu již od roku 1919 a všestranně podporoval rozšiřování výroby. V roce 1926 se název družstva zjednodušil na „Grafika“, dělnické družstvo tiskařské v Plzni. O rok později Drašar založil komanditní společnost Papyrus Drašar a spol., která oficiálně převzala některé dosavadní činnosti „Grafiky“. Obchodní a živnostenská komora totiž družstvu vytkla, že se věnuje i pracem, které s tiskem nesouvisí (například knihařství, správě návěštních

¹⁴³ DRAŠAR, s. 25–27.

¹⁴⁴ WASKOVÁ, s. 235.

¹⁴⁵ MÜLLER, s. 107.

¹⁴⁶ *Adresář statutárního města Plzně*, Praha 1948, s. 238.

¹⁴⁷ DRAŠAR, s. 26–27.

¹⁴⁸ STUHL, Jaroslav, *Kolega V. Liška návštěvou v Plzni*. In: Dvacet let učňovského odboru v Plzni. Zvláštní číslo časopisu *Dorost knihtiskařský* 19, 1939, 2–3, s. 45.

tabulí či výrobě sáčků). Papyrus měl sice vlastní účetnictví, ale jeho základní kapitál, zisky i ztráty patřily „Grafice“. Díky této klíčce mohlo družstvo pokračovat ve veškeré výrobě. V roce 1937 byly upraveny stanovy podniku a opět se změnil jeho název, tentokrát na „Grafika“, tiskařské podniky v Plzni, s.r.o. (při zachování družstevní právní formy společnosti). Téhož roku se prostory tiskárny značně rozšířily, když družstvo zakoupilo a upravilo dům v sousední Kovářské ulici. Touto dobou si také „Grafika“ pro obchodní účely zřídila vlastní pražskou kancelář na Václavském náměstí v paláci Fénix.¹⁴⁹

Slibný rozvoj podniku byl však přerušena německou okupací. Během druhé světové války „Grafika“ sice unikla úplné likvidaci, ale politické a válečné události její provoz samozřejmě výrazně ovlivnily. Několik desítek zaměstnanců a členů družstva (z toho i dvě ženy) bylo zatčeno a vězněno. Byli mezi nimi učni, dělníci, tiskaři, sazeči, vedoucí pracovníci i členové představenstva. Někteří z nich byli ve vězení umučeni nebo popraveni. Jiní zaměstnanci z „nedůležitých“ oborů byli přeřazeni na práci ve zbrojním průmyslu, nejčastěji do Škodových závodů nebo přímo do Říše. To samo o sobě muselo mít na chod závodu značné dopady. Nejhorší následky však měl pro „Grafiku“ nálet v noci ze čtvrtka 13. května na pátek 14. května 1943 (viz příloha č. 6). V době náletu se právě na rotačce tiskla *Nová doba* (vycházející jako list Národního souručenství), takže v závodě mělo službu asi 60 zaměstnanců. Budovy družstva byly leteckými pumami přímo zasaženy a v troskách přišli o život tři muži. Jeden z nich, strojní sazeč František Nový, který v době náletu držel požární hlídku, bezprostředně po náletu ještě žil, dokonce zůstal při vědomí i přes zasypání troskami. Jeho kolegové okamžitě zahájili záchranné práce, které posléze převzali příslušníci německé Feuerschutzpolizei (požární ochranné policie) a několik hodin se ho pokoušeli vyprostit. Očití svědci vzpomínali, že Nový byl celou dobu při plném vědomí a komunikoval. V dopoledních hodinách se jej konečně podařilo dostat zpod trosek, ale následkem svých zranění a šoku záhy po vyproštění zemřel. Dalších pět lidí bylo těžce zraněno a mnozí utrpěli zranění lehčího rázu. Materiální škody na budově i vybavení byly též rozsáhlé, mj. byly zcela zničeny obě rotačky. Škody byly vyčísleny na necelých sedm milionů korun. „Grafika“ tehdy navíc musela čelit snaze úřadů zavřít celý provoz. Díky tomu, že tiskařské práce byly na nepoškozených strojích ihned obnoveny, mohl podnik nakonec pokračovat ve výrobě. Během dalších náletů na Plzeň zůstala „Grafika“ větších hmotných škod již ušetřena. Ještě při posledním náletu 25. dubna 1945 však ve svém bytě zemřela dlouholetá pracovníce tiskárny s velmi symbolickým jménem –

¹⁴⁹ WASKOVÁ, s. 233–236.

Anna Franková.¹⁵⁰

V květnu 1945 drželi zaměstnanci závodu nepřetržitou pohotovost – jednak kvůli ochraně vybavení před Němci a jednak kvůli okamžitému vyřízení četných objednávek vojsk i národních výborů. Po válce se závod potýkal s nedostatkem pracovních sil, nevyhovujícím opotřebeným vybavením a nedostatkem místa. Zaměstnanci pracovali 10–12 hodin denně. Více než rok se v „Grafice“ tiskly potravinové lístky pro západní Čechy, než závod kvůli množství jiných zakázek požádal o převedení této povinnosti na jiné tiskárny.¹⁵¹ Od poloviny května 1945 tiskla „Grafika“ dva deníky, a to sociálně demokratický *Nový den*, který navázal na *Novou dobu*, a komunistickou *Pravdu*.¹⁵²

Komunističtí zaměstnanci družstva se po válce vůči sociálním demokratům ostře vymezili. Již v květnu 1945 utvořili revoluční závodní radu, která požádala ředitele Drašara o předání „Grafiky“ komunistické straně. Drašar odmítl s tím, že tiskárna patří družstvu. Tiskárna pak byla z nařízení zemského národního výboru v Praze dočasně pod národní správou a čtyři národní správci (vybraní z obou stran) měli připravit kandidátní listinu na nové vedení. Zvoleni byli jak sociální demokraté, tak komunisté. Chod podniku byl od té doby do určité míry narušen ideovými střety v představenstvu i hrozbou stávkou komunistů. Družstvo koncem roku 1945 pro jistotu zastavilo přijímání nových členů. Kvůli stálým neshodám pak sociální demokraté raději pomáhali uvést do provozu samostatnou komunistickou tiskárnu v sousedství „Grafiky“. V květnu 1946 proběhly na valné hromadě nové volby, po nichž zůstali ve vedení pouze sociální demokraté.¹⁵³

Nová správa podniku uspořádala v roce 1946 oslavy 50 let od založení družstva. Výročí samo sice připadlo na rok 1944, ale kvůli válce se žádné oslavy konat nemohly, proto byly uspořádány až později, kdy „Grafika“ zároveň slavila 45. výročí založení vlastní tiskárny (původně ve Strakonících). V rámci oslav proběhla i pietní vzpomínka s odhalením pamětní desky popraveným a umučeným zaměstnancům a funkcionářům družstva (viz příloha č. 7).¹⁵⁴

Ještě v roce 1947 družstvo zamýšlelo investovat do dalšího rozšíření pracoviště a nákupu strojního zařízení. Škodovy závody měly „Grafice“ v následujícím roce dodat novou, výkonnější rotačku. Politický vývoj v zemi však veškeré plány do budoucna

¹⁵⁰ DRAŠAR, s. 28–43.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 46–48.

¹⁵² WASKOVÁ, s. 237.

¹⁵³ Tamtéž, s. 237–238.

¹⁵⁴ DRAŠAR, s. 6, 46–48.

zhatil. Všechn tisk přešel pod kontrolu komunistické strany a sociální demokracie byla nuceně sloučena s KSČ. *Nový den* vyšel naposledy 26. února 1948. Od 27. února jej nahradil *Den*, který oficiálně stále zůstal deníkem sociálních demokratů, avšak byl již zcela podřízen komunistickému diktátu. *Den* vycházel pouze do konce června 1948. Po sloučení sociální demokracie s komunistickou stranou (27. června 1948) se jeho redakce se čtenáři rozloučila a doporučila jim číst pouze *Pravdu* (tedy místní komunistický stranický list). Tiskárna byla znárodněna, tiskařské stroje zničeny, aby nemohly sloužit k „diverzním“ účelům, a v roce 1950 připadl zbylý majetek Obchodním tiskárnám, n. p., v Kolíně. „Grafika“ i Papyrus pak byly v březnu 1951 vymazány z obchodního rejstříku.¹⁵⁵

Takto skončila historie věhlasné a v Československu jedinečné tiskárny, která přestála první světovou válku, hospodářskou krizi 30. let i německou okupaci a spojenecké nálety za druhé světové války. Proti komunistickému puči se již ubránit nemohla.

3.3.2 Tiskárna Karla Beníška a družstvo Všetisk

Počátky druhého tiskařského družstva v Plzni jsou spojeny s knihtiskárnou a nakladatelstvím Karla Beníška. Družstvo Všetisk, původně nazývané Lidové tiskařské, vydavatelské a nakladatelské družstvo (Grafická Unie), bylo totiž založeno právě za účelem odkoupení Beníškovy koncese a zavedené tiskárny.¹⁵⁶

Karel Beniško byl vyučený typograf, ale proslul zejména jako operní zpěvák. Vystupoval na několika scénách v Čechách i na Moravě, až nakonec získal angažmá v Plzni, kde se usadil. Jeho manželkou byla operní pěvkyně a herečka Otýlie Beníšková. Během první světové války Beniško ukončil pěveckou kariéru a založil vlastní tiskárnu a nakladatelství.¹⁵⁷ Firma zprvu sídlila na Skvrňanech a později se přestěhovala do Lucemburské ulice č. 4 (dnešní Škroupova¹⁵⁸).¹⁵⁹ Beniško usiloval o vydávání knih hodnotných z hlediska výpravy i obsahu. Jeho nakladatelství jako vůbec první vydalo raná díla několika významných spisovatelů, například Josefa Knapa, Jiřího Wolkera nebo Anny Marie Tilschové. Básnická díla Beniško vydával v rámci edice Bystřina, próza vycházela v edici Knihy československých spisovatelů. V samostatné edici v Beníškově nakladatelství vyšly též reprodukce obrazů malíře Augustina Němejce.¹⁶⁰

¹⁵⁵ WASKOVÁ, s. 238–239.

¹⁵⁶ SVĚTLÍK, Jiří, *Plzeňské tiskárny*, archiv p. Světlíka.

¹⁵⁷ SUCHÁ, s. 31.

¹⁵⁸ <http://gis.plzen.eu/staremapy/>, [21. 3. 2014].

¹⁵⁹ SVĚTLÍK, Jiří, *Plzeňské tiskárny*, archiv p. Světlíka.

¹⁶⁰ SUCHÁ, s. 31.

Vydávaly se zde také časopisy *Vzlet* (1917–1919) a *Pramen* (1920–1928).¹⁶¹

V letech 1927–1929 Beniško získal velmi zajímavou zakázku, a sice tisk knižních kalendářů pro československé spolky ve Spojených státech amerických (viz příloha č. 9). Tyto publikace musely být tištěny v Československu, protože převážná většina textu byla psána v českém jazyce, tudíž bylo zapotřebí sázet abecedu s háčky a čárkami. To, že se kalendáře tiskly právě v Plzni u Beniška, bylo zásluhou jeho osobního přítele Jakuba Světlíka. Světlíkova manželka měla totiž ve Spojených státech sestřenici, která jejího manžela požádala o zprostředkování tisku těchto kalendářů. Světlík tedy nabídl tisk Beníškově a sám se poté ujal balení a expedice hotových objednávek do Ameriky.¹⁶² Celý název kalendářů zněl *Československá Amerika. Národní kalendář na rok 1927 (1928, 1929)* a náklady na jejich výrobu hradilo vlastní vydatelství v New Yorku. Jednalo se o výpravné knihy s mnoha kresbami, fotografiemi a četnými články, básněmi či inzeráty čechoamerických firem. V úvodu každého vydání se samozřejmě nacházel jmenný kalendář s výčtem amerických svátků, s lidovými pranostikami a dokonce se stručným židovským kalendářem.¹⁶³

V roce 1932 Karel Beniško prodal svoji koncesi i firmu družstvu Všetisk¹⁶⁴ a odstěhoval se s manželkou do Bratislavy, jelikož Otýlie Beníšková tehdy ukončila své angažmá v plzeňském divadle a přešla do Slovenského národního divadla.¹⁶⁵ Hlavními produkty družstva Všetisk byly tiskopisy pro Československé státní dráhy (ČSD), zejména úkolové lístky pro železniční dílny.¹⁶⁶ ČSD sice měly v Plzni svoji vlastní tiskárnu (viz kapitola 3.5.2), ale její kapacita nestačila plnit potřeby provozu železnice, a proto zakázky drah vyřizovaly i jiné tiskárny. Družstvo vyřizovalo i běžné tiskové objednávky („*všechno od visitky ke knize, rychle a vkusně*“¹⁶⁷), ale nejdůležitějším zdrojem jeho příjmů byla právě stálá zakázka ČSD.¹⁶⁸

Tiskárna družstva Všetisk se v Plzni udržela až do roku 1948,¹⁶⁹ kdy byly veškeré polygrafické podniky zestátněny. Již 1. března dosadili komunisté do vedení těchto podniků, tedy i Všetisku, národní správce, jimiž byli vždy členové či sympatizanti strany. Tímto krokem historie samostatné družstevní tiskárny prakticky

¹⁶¹ *Dějiny Plzně v datech*, s. 355.

¹⁶² Podle ústního sdělení p. Jiřího Světlíka [1. 4. 2014]. Zvukový záznam, archiv autorky.

¹⁶³ KÁRNÍK, Jan Jiří, VAŠKŮ, Bedřich Otakar (red.), *Československá Amerika. Národní kalendář na rok 1927*, New York 1926. KÁRNÍK, Jan Jiří, VAŠKŮ, Bedřich Otakar (red.), *Československá Amerika. Národní kalendář na rok 1928*, New York 1927.

¹⁶⁴ SVĚTLÍK, Jiří, *Plzeňské tiskárny*, archiv p. Světlíka.

¹⁶⁵ BARTOŠKOVÁ, Šárka, BARTOŠEK, Luboš, *Filmové profily 2. Českoslovenští filmoví herci. 1. díl A–M*, Praha 1990, s. 31.

¹⁶⁶ SVĚTLÍK, Jiří, *Plzeňské tiskárny*, archiv p. Světlíka.

¹⁶⁷ *Adresář statutárního města Plzně*, Praha 1948, s. 239.

¹⁶⁸ Podle ústního sdělení p. Jiřího Světlíka [1. 4. 2014]. Zvukový záznam, archiv autorky.

¹⁶⁹ *Adresář statutárního města Plzně*, Praha 1948, s. 68.

skončila.¹⁷⁰ Národním správcem Všetisku byl jmenován Karel Nachtman, který se též angažoval v národní správě Gremia knihtiskařů a kamenotiskařů v Plzni.¹⁷¹

3.4 Tiskařské společnosti

3.4.1 První západočeská akciová společnost pro průmysl tiskařský

Dne 11. července 1904 se konala ustavující schůze akcionářů Erste westböhmisches Druckindustrie Aktiengesellschaft in Pilsen vormals Leo Küche, později nazývané též česky První západočeská akciová společnost pro průmysl tiskařský (dále jen „První západočeská“). Tiskárna této společnosti byla zřízena v Kovářské ulici.¹⁷² Jejím hlavním produktem byl německý nacionalistický *Pilsner Tagblatt*, který od 1. srpna 1904 převzala po Leo Kücheovi.¹⁷³ Mezi plzeňskými měšťany se jednoduchý název „Tagblatt“ vžil jako označení celé této společnosti.¹⁷⁴

První západočeská byla jedinou tiskařskou akciovou společností v západních Čechách. Hlavními akcionáři byli němečtí agráři (Bund der Landwirte) v čele s Wolfgangem Zierhutem, poslancem Národního shromáždění, který předsedal správní radě společnosti. Kromě vlastních novin (tedy *Pilsner Tagblatt*) tiskla První západočeská i obdeník českých agráříků (Republikánské strany zemědělského a maloroľnického lidu) *Plzeňský kraj* a jeho mutaci *Klatovský kraj*.¹⁷⁵

Poté, co v roce 1935 ve volbách zvítězila Henleinova Sudetendeutsche Partei, museli němečtí agráři čelit finanční tísní. Z toho důvodu nabídli k prodeji část tiskárny (konkrétně kamenotisk) Jakubu Světlíkovi, který v té době pracoval u krachujícího Karla Nedera (viz kapitola 2.2). Světlík tedy část firmy odkoupil a zahájil vlastní podnikání (viz kapitola 3.6.5). V jednom domě tak od roku 1936 sídlily dvě tiskárny, které se však vzájemně respektovaly.¹⁷⁶

Za druhé světové války byly obě provozovny poškozeny při květnovém náletu roku 1943. Budova měla totiž skleněné střechy, které se při dopadu bomb na nedalekou „Grafiku“ rozbily a střepy spadaly do strojů a papíru.¹⁷⁷

Po válce byla První západočeská coby německá firma znárodněna již v roce

¹⁷⁰ ŠLOUF, Jakub, *KSČ na Plzeňsku v letech 1945–1948*. Diplomová práce, Praha 2008, s. 89.

¹⁷¹ Oznámení o zastavení činnosti Gremia knihtiskařů, archiv p. Světlíka.

¹⁷² *Dějiny Plzně v datech*, s. 167.

¹⁷³ *Pilsner Tagblatt*, 1. 8. 1904, V/211.

¹⁷⁴ Podle ústního sdělení p. Jiřího Světlíka [6. 4. 2014]. Zvukový záznam, archiv autorky.

¹⁷⁵ Tamtéž.

¹⁷⁶ Tamtéž.

¹⁷⁷ Tamtéž.

1945. Správu podniku převzala městská organizace KSČ.¹⁷⁸ Po únorovém převratu, když byly všechny zbývající tiskárny znárodněny a sloučeny, sídlil nově vzniklý národní podnik v bývalých prostorách První západočeské.¹⁷⁹

3.4.2 Pour a spol.

Grafické závody Pour a spol. vznikly v roce 1911 sloučením tří zavedených tiskáren, a to Národní knihtiskárny J. R. Porta, tiskárny Jana Císaře v Plzni a tiskárny firmy Th. Venta v Praze.¹⁸⁰ Bezprostředně po sloučení se nově vzniklá společnost nazývala Závody pro průmysl tiskařský a papírnický, název Grafické závody Pour a spol. (či Neuber, Pour a spol.) byl zaveden až v roce 1921.¹⁸¹

Podnik měl hlavní sídlo v nově postavené budově v Hankově ulici č. 6. Vedle toho provozoval jednu pobočku v Solní ulici v domě č. 19 (tedy v budově po tiskárně J. R. Porta) a druhou v Praze ve Waldhauserově (pozdější Bílkově¹⁸²) ulici č. 15–17.¹⁸³

Tiskárna disponovala četnými sadami různých písem, sázecími a přiklopovými stroji, rychlolisy a dvoubarevným rotačním strojem. Závody Pour a spol. zhotovovaly knihy, plakáty a různé další tiskopisy, ať již obchodní, reklamní nebo společenské. Mimo to bylo součástí podniku i oddělení pro výrobu skládacích krabic v různých barvách (viz příloha č. 10). Svým zákazníkům tato firma jednoduše nabízela výrobu veškerých tiskopisů „od nejmenší navštívenky až po díla monumentální“.¹⁸⁴ Po J. R. Portovi převzala firma v provozovně v Solní ulici například tisk lesklých, reliéfních monogramů na dopisní papíry z ocelotiskových rytin (snad šlo o patentní metodu) nebo tisk svatebních oznámení.¹⁸⁵

Díky vlastnictví rotačky tiskly Grafické závody Pour a spol. těž plzeňské noviny *Český deník*, které navazovaly na *Plzeňské listy*, tištěné u J. R. Porta. Název „Český deník“ se posléze mezi obyvateli města vžil pro celou tiskárnu (podobně jako „Tagblatt“ pro První západočeskou nebo „Nová doba“ pro tiskařské podniky „Grafika“). Oficiální jméno podniku se sice několikrát změnilo, ale „Český deník“ se ujal jako ustálené pojmenování závodu. Firma Pour a spol. tento lidový název částečně sama převzala a na některých tiskopisech se označovala za „tiskárnu Českého deníku“ (viz příloha

¹⁷⁸ *Dějiny Plzně v datech*, s. 167.

¹⁷⁹ SUCHÁ, s. 32.

¹⁸⁰ Autor neuveden, *Knihtisk a knihtiskaři v Plzni. Grafické závody Pour a spol. v Plzni svým zákazníkům*, Plzeň 1940, s. 11.

¹⁸¹ SUCHÁ, s. 27.

¹⁸² LÁBEK, Ladislav, PETLAN, Emanuel, *Počátky českého knihtisku*, Plzeň 1948, s. 83.

¹⁸³ *Grafické závody Pour a spol. v Plzni svým zákazníkům*, s. 11.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 11–14.

¹⁸⁵ Podle ústního sdělení p. Jiřího Světlíka [6. 4. 2014]. Zvukový záznam, archiv autorky.

č. 11).¹⁸⁶

Podnik samostatně existoval do konce února 1948. Tak jako v jiných tiskárnách, i zde od března 1948 převzala vedení národní správa¹⁸⁷, stát následně firmu znárodnil a začlenil do nově vzniklého jednotného národního podniku.¹⁸⁸ V 90. letech pak byla soukromá tiskárna v Hankově 6 obnovena. Od roku 1996 zde sídlí firma NAVA TISK, s.r.o., zabývající se polygrafickou výrobou i prodejem.¹⁸⁹

3.4.3 Planografia

Tiskárnu společnosti Planografia původně založili Jakub Světlík a profesor Wild v roce 1921 na tzv. Husím plácku (na Rychtářce). Světlík jako vyučený tiskař zajistil tiskárnu z odborného hlediska a Wild podnik financoval. Po profesorově smrti firmu převzala jeho dědička A. Portová (celé jméno není známo), která ji přeměnila na komanditní společnost. Jakub Světlík tak ztratil ve firmě veškerý vliv, neboť v ní nevlastnil žádný finanční podíl. V polovině 20. let proto z Planografie odešel a nastoupil zpět do svého původního zaměstnání v tiskárně Karla Nedera (viz kapitola 2.2).¹⁹⁰

Pod vedením rodiny Portovy (zejména Hanuše Porta) se tiskárna přestěhovala do Resslerovy ulice č. 9. Používala kamenotisk, offset a světlotisk na kopírování plánů (odtud název Planografia). K nejvýznamnějším zákazníkům Planografie patřily plzeňské pivovary, jimž tiskárna dodávala přední etikety na lahve. Pivovary vypisovaly každoročně soutěž na dodávku těchto etiket a Planografia ji vyhrála opakovaně. Jednalo se o vysokonákladový tisk, pivovary odebíraly jeden milion těchto etiket ročně.¹⁹¹

3.5 Služební tiskárny

3.5.1 Tiskárna vojenského velitelství za první světové války

Podle vzpomínek Jakuba Světlíka, publikovaných ve sbornících *Národní výbor v Plzni a státní převrat v roce 1918*¹⁹² a *Vzpomínky na starou Plzeň*,¹⁹³ mělo plzeňské Militärstationskommando (Staniční vojenské velitelství) během první světové války přímo ve své budově ve Smetanových sadech 9 vlastní malou kamenotiskárnu pro tisk

¹⁸⁶ Podle ústního sdělení p. Jiřího Světlíka [21. 2. 2014]. Písemný záznam, archiv autorky.

¹⁸⁷ ŠLOUF, s. 89.

¹⁸⁸ SUCHÁ, s. 32.

¹⁸⁹ <http://rejstrik-firem.kurzy.cz/rejstrik-firem/DO-45354162-nava-tisk-spol/>, [16. 3. 2014].

¹⁹⁰ Podle ústního sdělení p. Jiřího Světlíka [6. 4. 2014]. Zvukový záznam, archiv autorky.

¹⁹¹ Tamtéž.

¹⁹² SVĚTLÍK, Jakub, *Vzpomínky na převrat na Vojenském velitelství v Plzni*. In: Kolektiv autorů, *Národní výbor v Plzni a státní převrat v roce 1918, Plzeň 1928*, s. 146–152.

¹⁹³ SVĚTLÍK, Jakub, *Moje vojenská kariéra*, s. 228–243.

vojenských rozkazů.¹⁹⁴

Světlík se k práci v této tiskárně dostal počátkem roku 1917. Zotavoval se tehdy po návratu z fronty a během vycházek chodil pomáhat do Nederovy tiskárny (viz kapitola 2.2), neboť právě tam se před válkou vyučil. Při práci se zde seznámil s výpomocným sazečem, který jinak sloužil na velitelství. Ten před Světlíkem zmínil, že Stationskommando právě postrádá tiskaře, čehož Světlík ihned využil. Podařilo se mu zařídit si propuštění z rekonvalescence a nechat se povolat ke službě na velitelství. Tamější tiskárna se nacházela ve značně zanedbaném stavu, proto nejprve musel vybavení vyčistit a opravit. Velitelství však mělo k dispozici jen ruční lis, proto Světlík stejně docházel rozkazy tisknout do lépe vybavené Nederovy tiskárny. Své pozice ve vojenské tiskárně dokázal patřičně využít. Vyrobil si pro všední potřeby malý litografický kámen s podpisy velitelů Stationskommanda i Platzkommanda (tj. posádkového velitelství, které sídlilo v téže budově). Tajně si díky tomu vystavil služební průkazku, podle níž směl po směně nosit civilní oděv a bydlet v soukromém bytě, nebo obstaral dovolenku pro manžela své známé.¹⁹⁵ Při převratu v roce 1918 odmítl od 29. října dále tisknout rakouské příkazy, ale v tiskárně pracoval dál, jelikož sloužila českým vojenským účelům. Situace po převratu vyžadovala tisk mnoha cestovních průkazů, dovolenek či českých rozkazů. První rozkaz v češtině zde byl vydán 1. listopadu.¹⁹⁶

3.5.2 Tiskárna Československých státních drah

Plzeňské ředitelství ČSD mělo pro služební potřeby zařízenou vlastní tiskárnu, jež se nacházela ve sklepě budovy ředitelství v Jagellonské ulici. Vedoucím provozovny byl Josef Bartůněk. Tiskárna se zabývala produkcí velkoformátových vlakových grafikonů. Grafikon byl základní pomůckou organizace železniční dopravy. Jednalo o diagram graficky znázorňující jízdu vlaku, kde na svislé stupnici byly vyznačeny stanice a kilometrová vzdálenost a na vodorovné stupnici čas od 0:00–24:00. Každodenní provoz drah vyžadoval značné množství těchto grafikonů, jelikož každá železniční stanice potřebovala na každý den vlastní výtisk. Tiskárna dodávala grafikony všem stanicím v obvodu plzeňského ředitelství drah, což ji plně zaměstnávalo. Na ostatní služební tiskopisy již kapacita tiskárny nestačila, proto ČSD svěřovaly své zakázky i jiným tiskárnám (družstvu Všetisk – viz kapitola 3.3.2, a Jakubu Světlíkovi – viz

¹⁹⁴ SVĚTLÍK, Jakub, *Vzpomínky na převrat*, s. 146–152.

¹⁹⁵ SVĚTLÍK, Jakub, *Moje vojenská kariéra*, s. 232–243.

¹⁹⁶ SVĚTLÍK, Jakub, *Vzpomínky na převrat*, s. 146–152.

kapitola 3.6.5).¹⁹⁷

3.5.3 Tiskárna Škodových závodů

Také Škodovy závody provozovaly pro vlastní potřebu tiskárnu. Pravděpodobně tiskla úkolové lístky pro jednotlivá oddělení výroby a podobné služební tiskopisy. K rozmnožování tiskovin využívala tiskárna světlotisk. Provoz podléhal přednostovi hlavního archivu výkresů, který zodpovídal za hospodárné a účelné využívání služební tiskárny.¹⁹⁸

Během druhé světové války zřejmě tisky spojené se zbrojní výrobou podléhaly utajení. Prokazatelně se zde tiskly tabulky střelby pro děla, která závod vyráběl. V roce 1940 tiskárna sama nestačila vyřizovat velkou zakázku těchto tabulek k dodávce děl pro Sovětský svaz, a proto se tabulky střelby pod dozorem ozbrojené závodní stráže Škodovky (tzv. Werkschutz) tiskly i ve Světlíkově tiskárně (viz kapitola 3.6.5). Jakub Světlík měl tehdy spojení na bývalého legionáře, jenž tajně udržoval styky se zahraničím. Světlík mu dodával informace o tabulkách střelby, které tiskl, a tento člověk je pak přes své kontakty posílal západním spojencům.¹⁹⁹

3.6 Soukromé tiskárny

3.6.1 Václav Chmelíček

Počátky podnikání Václava Chmelíčka spadají již do konce 19. století, kdy se společně s Neumannem provozoval papírnický velkoobchod Neumann a Chmelíček v Dominikánské ulici. Firma dobře prosperovala a získala si českou i německou klientelu, neboť Neumann byl původem Němec a Chmelíček Čech. V roce 1898 do kanceláře obchodu nastoupil tehdy sedmnáctiletý Ladislav Lábek a pracoval zde dva roky.²⁰⁰

Václav Chmelíček se později osamostatnil a v roce 1907 si zařídil tiskárnu v domě na rohu Rožmberské (dnešní Poděbradovy) a Růžové ulice (dnes U Tržiště). Hlavním artiklem jeho podniku byly pohlednice tištěné světlotiskem podle předlohy z fotografií. Jednalo se o velmi kvalitní výrobky.²⁰¹ Po Václavu Chmelíčkově spravovali firmu jeho dědicové (František Chmelíček byl předsedou plzeňského Gremia

¹⁹⁷ Podle ústního sdělení p. Jiřího Světlíka [6. 4. 2014]. Zvukový záznam, archiv autorky.

¹⁹⁸ Zásady a popis organizace závodu Akciové společnosti, dříve Škodovy závody v Plzni, Praha, 1. 3. 1938, s. 89, Státní oblastní archiv v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuka.

¹⁹⁹ Podle ústního sdělení p. Jiřího Světlíka [6. 4. 2014]. Zvukový záznam, archiv autorky.

²⁰⁰ LÁBEK, *Můj život*, s. 164–166.

²⁰¹ SVĚTLÍK, Jiří, *Plzeňské tiskárny*, archiv p. Světlíka.

knihtiskařů a kamenotiskařů²⁰²). Podnik, celým názvem Grafie V. J. Chmelíček, se rozšířil a využíval i sousední budovu. Tiskárna se tak nacházela v těsné blízkosti „Grafiky“ (viz kapitola 3.3.1). Při náletu v květnu 1943 byly domy Chmelíčkovy tiskárny postiženy rozsáhlým několikadenním požárem, který je zcela zničil.²⁰³ Z této pohromy se podnik prakticky již nevzpamatoval. Plzeňský adresář z roku 1948 sice ještě firmu Grafie uvádí mezi tiskařskými podniky,²⁰⁴ ale škody způsobené požárem v roce 1943 byly pro tiskárnu v podstatě likvidační.²⁰⁵

3.6.2 Jan Kobes

Firma Jana Kobese vznikla v roce 1920. Původně Kobes provozoval jen knihtiskárnu, v roce 1923 však založil také vlastní nakladatelství a o dva roky později i knihkupectví.²⁰⁶ Celý podnik se nacházel ve vlastním domě na Husově třídě č. 4 (viz příloha č. 12).²⁰⁷ Od roku 1932 mělo Kobesovo nakladatelství filiálku v Praze a kolem roku 1937 byla v hlavním městě založena i tiskárna Jan Kobes a synové.²⁰⁸

Knihy tištěné v Kobesově plzeňské tiskárně patřily z grafického hlediska k méně zdařilým dílům. Tisk nebyl kvalitní, jelikož matrice sázecího stroje byly silně opotřebované a kvůli tomu často vznikaly tzv. špízy. Tímto termínem se rozumí tiskové vady, kdy se mezi jednotlivými písmeny a někdy i mezi řádky nepatříčně objeví tenké čárky.²⁰⁹ V plzeňské tiskárně a nakladatelství Jana Kobese vyšly ve druhé polovině 30. let 20. století první knihy Jaroslava Foglara.²¹⁰ Podobně jako u řady jiných podniků, činnost Kobesovy tiskárny a nakladatelství byla nuceně ukončena po znárodnění v roce 1948.²¹¹

3.6.3 Norma, K. Hucl a spol.

Jak již bylo zmíněno dříve (kapitola 1.1), mezi tiskaři obvykle panoval vzájemný respekt a jistá soudržnost. Uznání ostatních typografů však nezískal automaticky každý majitel tiskárny, jak je vidět na případu podniku Norma, K. Hucl a spol. Karel Hucl byl původně zaměstnán jako učitel na plzeňské Obchodní akademii. Na rohu Petáková

²⁰² PETLAN, *Odborná škola*, s. 38.

²⁰³ DRAŠAR, s. 32–40.

²⁰⁴ *Adresář statutárního města Plzně*, Praha 1948, s. 67.

²⁰⁵ SVĚTLÍK, Jiří, *Plzeňské tiskárny*, archiv p. Světlíka.

²⁰⁶ <http://www.slovník-nakladatelství.cz/nakladatelství/jan-kobes.html>, [5. 4. 2014].

²⁰⁷ SVĚTLÍK, Jiří, *Plzeňské tiskárny*, archiv p. Světlíka.

²⁰⁸ <http://www.slovník-nakladatelství.cz/nakladatelství/jan-kobes.html>, [5. 4. 2014].

²⁰⁹ Podle ústního sdělení p. Jiřího Světlíka [6. 4. 2014]. Zvukový záznam, archiv autorky.

²¹⁰ KOURA, David, FAIRAIŠL, Zdeněk a kol., *Století skautingu na Plzeňsku*, Plzeň 2013.

²¹¹ <http://www.slovník-nakladatelství.cz/nakladatelství/jan-kobes.html>, [5. 4. 2014].

náměstí a třídy Čes. legionářů (dnešního Masarykova náměstí a Klatovské²¹²) si otevřel papírnictví Pergam, které však nabízelo smíšené zboží (například i dětské oblečení). Díky známostem se Huclovi podařilo koncem 30. let 20. století získat tiskařskou koncesi po Josefu Malcovi (jenž předtím vlastnil malou tiskárnu v Plzni na Lochotíně) a na základě toho zahájit provoz vlastní tiskárny, přestože sám neměl vzdělání v oboru (právě kvůli převzaté koncesi měl podnik v názvu „a spol.“, přestože jej provozoval soukromý živnostník). Tiskárna sídlila v Čelakovského ulici č. 5.²¹³ Mezi ostatními tiskaři však Hucl neměl příliš dobrou pověst, jelikož nebyl vyučeným odborníkem a tiskařství bral výhradně jako výdělečnou činnost, zatímco jiní typografové považovali své řemeslo za prestižní povolání. Tiskárna Norma K. Hucl a spol. zanikla po znárodnění v roce 1948.²¹⁴

3.6.4 Adolf Pavlíček

Počátkem 20. století vznikla v Plzni obchodní tiskárna firmy Šašek a Pavlíček. Sídlila v Solní ulici v pronajatých prostorách po tiskárně J. R. Porta. Jednalo se o menší podnik, který byl významný zejména tím, že jako první začal tisknout knižní publikace moderními písmi.²¹⁵ Společníci František Šašek a Adolf Pavlíček se později rozešli a tiskárna zanikla. Šašek poté provozoval firmu na výrobu a potisk papírových sáčků na rohu Kollárovy a Palackého ulice a Pavlíček v roce 1917 založil knihtiskárnu v Jungmannově (dnešní Americké²¹⁶) ulici č. 41.²¹⁷

Podnik patřil k běžným merkantilním tiskárnám (tj. takovým, kde se netisknou noviny či knihy, ale hospodářské nebo úřední tiskoviny). Pavlíček na řadě zakázek úzce spolupracoval s tiskárnou Jakuba Světlíka. Světlíkova tiskárna totiž neprovozovala knihtisk, zatímco Pavlíčkova ano. Naopak Pavlíček nevlastnil kamenotisk, ale Světlík jej využíval. Pokud tedy Světlík získal knihtiskařskou zakázku nebo Pavlíček kamenotiskařskou, přijali ji, se slevou si ji vyřídili u kolegy a poté za plnou cenu dodali zákazníkovi. Pavlíčkova firma se pak kromě tisku věnovala i balení a expedici knih pro Evropský literární klub.²¹⁸

Adolf Pavlíček se v roce 1939 stal též předsedou plzeňského Gremia knihtiskařů

²¹² <http://gis.plzen.eu/staremapy/>, [21. 3. 2014].

²¹³ SVĚTLÍK, Jiří, *Plzeňské tiskárny*, archiv p. Světlíka.

²¹⁴ Podle ústního sdělení p. Jiřího Světlíka [6. 4. 2014]. Zvukový záznam, archiv autorky.

²¹⁵ SUCHÁ, s. 27.

²¹⁶ <http://gis.plzen.eu/staremapy/>, [21. 3. 2014].

²¹⁷ SVĚTLÍK, Jiří, *Plzeňské tiskárny*, archiv p. Světlíka.

²¹⁸ Podle ústního sdělení p. Jiřího Světlíka [6. 4. 2014]. Zvukový záznam, archiv autorky.

a kamenotiskařů²¹⁹ a zasedal i v radě Obchodní a živnostenské komory v Plzni. Díky této funkci mu podle tehdejších zvyklostí náleželo zdvořilé oslovení „pan komorní rada“, na čemž si velice zakládal.²²⁰

Tiskárna zanikla po druhé světové válce. Na rozdíl od jiných podniků, které přetrvaly až do roku 1948, však Pavlíčkova tiskárna nebyla znárodněna, ale zcela zlikvidována.²²¹

3.6.5 Jakub Světlík

Jakub Světlík patřil k nejvýznamnějším představitelům plzeňského tiskařství. Jak již bylo uvedeno v předchozích kapitolách, Světlík se vyučil kamenotiskařem u firmy Carl Maasch (Karel Neder), kde později i pracoval a dosáhl až na místo prokuristy (viz kapitola 2.2). Za první světové války sloužil v tiskárně na plzeňském vojenském velitelství (kapitola 3.5.1), roku 1921 spoluzakládal společnost Planografia (kapitola 3.4.3) a později spolupracoval s Karlem Beníškem (kapitola 3.3.2), Adolfem Pavlíčkem (kapitola 3.6.4) či s tiskárnou Škodových závodů (kapitola 3.5.3).

Vlastní tiskárnu získal Jakub Světlík v roce 1936, když zakoupil část První západočeské akciové společnosti pro průmysl tiskařský. Krachující Karel Neder tehdy Světlíkovi sice nabídl k odkoupení svoji tiskárnu, ale v té době již Světlík vyjednal obchod s První západočeskou, a Nederova tiskárna proto zanikla. Koncesi k provozování kamenotiskařské živnosti Světlík obdržel v roce 1937 (viz příloha č. 14). Tiskárna sídlila v Kovářské ulici č. 4 v budově První západočeské.²²²

Díky svým známostem dovedl Jakub Světlík získat prominentní zakázky. Pro každou tiskárnu byly nejvýhodnější zakázky stálé, ideálně od státního podniku – například od železnice nebo pošty. Světlík se osobně znal s vedoucím tiskárny ČSD Josefem Bartůnkem a díky tomu tiskl úkolové lístky pro dílny drah. Od Československé pošty získal velmi výhodnou objednávku na tisk pogumovaných pečetek, což byly nálepky s tištěným razítkem úřadu, určené k zapečetění poštovních pytlů (viz příloha č. 15). Ke Světlíkovým zákazníkům patřily i plzeňské pivovary, kterým tiskárna dodávala například hlavičkové dopisní papíry nebo přední i zadní etikety. Přední etikety byly pro jednu značku všechny totožné, a proto se tiskly v milionových nákladech, zatímco zadní etikety se vyráběly jen v několika tisících kusů, jelikož uváděly mimo jiné údaje o dovozci, které se častěji lišily. Zakázku na tisk předních etiket získala

²¹⁹ *Výroční zpráva Gremia knihtiskařů.*

²²⁰ SVĚTLÍK, Jiří, *Plzeňské tiskárny*, archiv p. Světlíka.

²²¹ Podle ústního sdělení p. Jiřího Světlíka [6. 4. 2014]. Zvukový záznam, archiv autorky.

²²² Tamtéž.

Světlíkova tiskárna jen jednou, v dalších letech o ni již neusilovala, jelikož tento tisk byl pro firmu téměř ztrátový. Zatímco Planografia nebo jiné tiskárny tiskly etikety rychlým offsetem, Jakub Světlík měl k dispozici pouze kamenotisk, který objemu zakázky stačil jen s obtížemi. Oproti tomu výtělky z tisku menších zadních etiket dlouhodobě představovaly podstatnou část Světlíkových příjmů. Pivovary si totiž zadní etikety objednávaly expresně, tudíž se k tisku počítala stoprocentní rychlostní přírážka. K dalším činnostem Světlíkovy tiskárny patřily například potisk krabic na makaróny²²³ nebo výroba šablon pro tisk na sklo a zrcadla pro firmu Medřický.²²⁴

Již dříve bylo zmíněno, že za druhé světové války Světlík tiskl pro potřeby Škodových závodů (viz kapitola 3.5.3) a že při náletu v roce 1943 tiskárna utrpěla menší škody (kapitola 3.4.1). Tiskárna Jakuba Světlíka zanikla prakticky již v únoru roku 1948, tedy ještě dříve než ostatní znárodněné podniky. Sousední První západočeská byla jako německý podnik znárodněna hned po válce a komunisté chtěli využít prostory v celé budově pro vlastní účely. Již 25. února proto násilím zabrali Světlíkovu provozovnu. Jakub Světlík ještě stihl část vybavení prodat, zbytek (zejména tiskařské stroje) byl však zničen.

3.6.6 Typa Josef Reichl

V přízemí domu v Martinské ulici č. 3 sídlila firma Typa Josefa Reichla. Tato tiskárna se vyznačovala moderním stylem tisků, co se týče výběru písma i celkové úpravy. Josef Reichl nasbíral mnoho cenných poznatků ve Spojených státech amerických, kde byl tzv. na zkušené, a dovednosti získané v tamějších tiskárnách pak uplatnil ve vlastním podniku. Autorem grafických návrhů mnoha Reichlových tiskovin byl známý český výtvarník Ladislav Sutnar. Nejvýznamnějším produktem Reichlovy tiskárny byl studentský měsíčník *S 35* (později *S 36*), který byl určený žákům plzeňských středních škol (vysoká škola tehdy v Plzni neexistovala).²²⁵ První číslo časopisu vyšlo v září 1935 (odtud právě název *S 35* a pro následující rok *S 36*). Typa jej tiskla a vydávala vlastním nákladem.²²⁶ Časopis zveřejňoval básně, krátké povídky, soutěže, články o hudbě, sportu, filmu či módě, ale věnoval se i vážnějším tématům (například politice). Mezi plzeňskými středoškoláky se však nenašel dostatečný počet zájemců o odběr časopisu, a proto bylo jeho vydávání již v květnu 1936 ukončeno.²²⁷ V roce 1939 předal Josef

²²³ Podle ústního sdělení p. Jiřího Světlíka [6. 4. 2014]. Zvukový záznam, archiv autorky.

²²⁴ Podle ústního sdělení p. Jiřího Světlíka [21. 2. 2014]. Písemný záznam, archiv autorky.

²²⁵ Podle ústního sdělení p. Jiřího Světlíka [1. 4. 2014]. Zvukový záznam, archiv autorky.

²²⁶ *S 35* 1, 1935, 1.

²²⁷ *S 36* 1, 1936, 9–10.

Reichl tiskárnu svému synu Vladimírovi,²²⁸ který ji pod otcovým jménem provozoval až do roku 1948.²²⁹

3.6.7 Brejchova tiskárna ve Starém Plzenci

Tiskárnu ve Starém Plzenci založil v roce 1925 místní občan Emanuel Brejcha, původním povoláním knihař. Spolu s tiskárnou provozoval i jediné knihkupectví ve městě.²³⁰ Podnik sídlil na Masarykově náměstí č. 36, tiskárna se nacházela ve dvoře objektu. Dům se zachoval a v současné době patří Petru Brejchovi, vnukovi majitele tiskárny.²³¹

Emanuel Brejcha působil v letech 1908 a 1912–1913 v předsednictvu Typografické besedy v Plzni, roku 1908 byl zvolen i místopředsedou nově založené pobočky spolku Typografia.²³² Později obrátil veškerou svou pozornost do Starého Plzně. V roce 1919 se podílel na správě obce jako člen finanční komise a později právě založením tiskárny a knihkupectví významně přispěl ke kulturnímu povznesení města. V prosinci roku 1939 dodal (spolu s několika soukromníky) knihy na „Výstavu české knihy“, kterou uspořádala Místní osvětová komise a Národní souručenství v měšťanské škole. O dva roky později pak Brejcha vlastním nákladem vytiskl knihu *Staroplzeňský boj za právo* od Václava Černého. Kniha vyšla v celkovém počtu tisíc výtisků, jeden se prodával za 45 korun. Městský úřad zakoupil 25 výtisků.²³³ Jako majitel tiskárny byl Brejcha samozřejmě členem Gremia knihtiskařů a kamenotiskařů v Plzni. Spolupracoval též s plzeňskou odbornou pokračovací školou pro knihtiskaře a přijímal učně na praxi.²³⁴

V roce 1942 převzal tiskárnu Brejchův syn Ervín, pod jehož vedením se závod více specializoval. Tiskly se zde mj. vstupenky do biografů, čímž tiskárna získala odbytiště i ve vzdálených oblastech Čech. Díky tomu se navýšil objem výroby, a Brejcha proto k provozu tiskárny najal další prostory v domě Rudolfa Císaře.²³⁵

Největší specialitou a zároveň hlavním produktem podniku byl potisk pivních tácků (viz příloha č. 16). Zabývali se jím otec i syn Brejchovi a jejich tiskárna byla tímto zaměřením v Československu jedinečná. Používal se silnější, neklížený (tudíž

²²⁸ LÁBEK, PETLAN, ZMEK, s. 84.

²²⁹ *Adresář statutárního města Plzně*, Praha 1948, s. 68.

²³⁰ Výpisky z kroniky města Starý Plzenec, kronikářka Mgr. Věra Fenclová [2. 5. 2013], archiv autorky.

²³¹ Podle ústního sdělení p. Petra Brejchy [30. 4. 2013]. Písemný záznam, archiv autorky.

²³² BUFKA, s. 39, 45–50.

²³³ Výpisky z kroniky města Starý Plzenec, archiv autorky.

²³⁴ *Výroční zpráva Gremia knihtiskařů*.

²³⁵ Výpisky z kroniky města Starý Plzenec, archiv autorky.

savý) papír a k jeho potisku sloužil originální stroj vlastní konstrukce z rotační tiskové formy.²³⁶ Obsluhu zajišťovaly dvě pracovnice. Celkem tiskárna zaměstnávala 12–15 lidí, tiskař sám se staral ještě o další stroje (šlo o jeden rychlolis a tři příklopy).²³⁷ Odběrateli Brejchových tácků byly plzeňské pivovary – Prazdroj, Gambrinus a pivovar ve Štěnovicích.²³⁸

Na konci druhé světové války se Ervín Brejcha angažoval v revolučním národním výboru a tiskl první provolání KSČ. Komunistický puč v roce 1948 však předznamenal tragický konec (nejen) jeho tiskárny, jelikož „*na cestě k socialismu, která byla v únoru 1948 programově a cílevědomě nastoupena, byl i převod samostatných živnostenských podniků ze sektoru kapitalistického do sektoru socialistického.*“²³⁹ Tento „převod“, posvěcený zákonem č. 123/1948 Sb.,²⁴⁰ byl v případě Brejchova podniku proveden s neobyčejnou a nesmyslnou hrubostí. Příslušníci Lidových milicí totiž palicemi rozbili všechny stroje v tiskárně, jejich zlomky vyházeli na dvůr a nakonec nechali vše sešrotovat. Brejchovi zaměstnanci řádění milicionářů doslova oplakali. Po zániku plzeňské tiskárny byli nuceni odejít za prací do Plzně, kde nakonec zůstali jen dva z nich. Ostatní si našli práci v jiném oboru ve Starém Plzenci nebo v železárnách v blízkém Sedlci.²⁴¹ Zničení tiskárny však mělo za následek i věc nesrovnatelně horší, a sice smrt samotného Ervína Brejchy. Dne 15. října 1962 spáchal sebevraždu oběšením. Záznam z plzeňské kroniky uvádí, že jeho firma byla prostě „*podobně jako jiné malé tiskárny zrušena. To byl asi důvod, proč mladý Brejcha nedovedl najít kladný poměr k novému řádu a nakonec raději volil smrt.*“²⁴² Způsob, jakým byl tento výjimečný podnik, založený jeho otcem, „zrušen“, vcelku jasně ukazuje, proč Brejcha onen „kladný poměr k novému řádu“ nalézt nemohl.

3.6.8 Drobné tiskárny

Kromě podniků, jejichž historie je popsána v předchozích kapitolách, existovala v Plzni ještě řada dalších. Pro úplnost je třeba zmínit zde několik menších tiskáren, které sice svojí produkcí, velikostí či historií zvlášť nevynikaly, nicméně byly součástí plzeňského tiskařství. Kvůli nedostatku dochovaných pramenů bohužel nelze jejich existenci přesně časově vymezit.

²³⁶ Podle ústního sdělení p. Jiřího Světlíka [21. 2. 2014]. Písemný záznam, archiv autorky.

²³⁷ Podle ústního sdělení p. Petra Brejchy [30. 4. 2013]. Písemný záznam, archiv autorky.

²³⁸ Podle ústního sdělení p. Jiřího Světlíka [21. 2. 2014]. Písemný záznam, archiv autorky.

²³⁹ Výpisky z kroniky města Starý Plzenec, archiv autorky.

²⁴⁰ Zákon č. 123/1948 Sb., § 1, odst. 1. <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-123>, [19. 2. 2014].

²⁴¹ Podle ústního sdělení p. Petra Brejchy [30. 4. 2013]. Písemný záznam, archiv autorky.

²⁴² Výpisky z kroniky města Starý Plzenec, archiv autorky.

V ulici Pod Všemi svatými č. 8 sídlila tiskárna Václava Bognera.²⁴³ Později se přestěhovala o ulici dále na adresu Na Roudné 34.²⁴⁴ Tento podnik se zaměřoval na tisk úmrtních oznámení pro pohřební ústavy z Plzně i okolí.²⁴⁵ Taková specializace firmě přinášela dobré zisky, jelikož na všechny objednávky se vztahovala stoprocentní expresní přírážka. Běžně měly tiskárny na vyhotovení zakázky vymezeno několik dní, ale v případě úmrtního oznámení musel být tisk z pochopitelných důvodů proveden ihned, což samozřejmě bylo zpoplatněno.²⁴⁶

Dále zde provozoval omezenou živnost Bedřich Fischel (též Fischl) v Říšské 13 (dnešní Prešovská²⁴⁷).²⁴⁸ Soustředil se výhradně na potisk balicího papíru. Později se spojil s Františkem Šaškem (bývalým společníkem Adolfa Pavlíčka – viz kapitola 3.6.4), který vlastnil firmu na výrobu a potisk sáčků na rohu Kollárovy a Palackého ulice.²⁴⁹

Ve sklepě domu v Doudlevecké 25 sídlila tiskárna Antonína Šimůnka, která se věnovala kamenotisku a offsetu. Specialitou jeho podniku byly plakáty a etikety pro plzeňské pivovary.²⁵⁰ Další tiskárny vlastnili Vojtěch Chyba v Křimické 33,²⁵¹ Josef Malec na Lochotíně (přesná adresa nebyla uvedena), Bohumil a František Widimský na Palackého náměstí 27 a Stanislav Nový v Palackého ulici 19. Plzeňský adresář z roku 1931 uvádí ještě tiskárnu patřící vydavatelskému a nakladatelskému družstvu Životisk. Podrobnější informace o tiskařských metodách či produktech uvedených tiskáren však nejsou známy.²⁵²

Tiskárny bývaly zakládány převážně pro obchodní, úřední nebo společenské účely a výnosy z tisku znamenaly pro majitele a zaměstnance tiskárny zdroj obživy. Někteří lidé však našli v „černém umění“ zálibu a provozovali soukromé malé tiskárny čistě pro potěšení z vlastního tisku. V Plzni takto tiskl ve 30. letech Antonín Bardoun. Vyráběl drobné, krátké texty s dřevoryty v nízkém nákladu (nejvýše několik desítek kusů). Vlastnil ruční lis a sám prováděl sazbu, tisk i případné vázání. Vytiskl například verše Josefa Vrby v krátké sbírce *In memoriam Edith Jandové*²⁵³ nebo vlastní *Ročenku 1935*.²⁵⁴

²⁴³ KONÍČEK, s. 140.

²⁴⁴ *Adresář statutárního města Plzně*, Praha 1948, s. 67.

²⁴⁵ SVĚTLÍK, Jiří, *Plzeňské tiskárny*, archiv p. Světlíka.

²⁴⁶ Podle ústního sdělení p. Jiřího Světlíka [1. 4. 2014]. Zvukový záznam, archiv autorky.

²⁴⁷ <http://gis.plzen.eu/staremapy/>, [21. 3. 2014].

²⁴⁸ KONÍČEK, s. 140.

²⁴⁹ SVĚTLÍK, Jiří, *Plzeňské tiskárny*, archiv p. Světlíka.

²⁵⁰ Tamtéž.

²⁵¹ *Adresář velké Plzně*, Plzeň 1931, s. 320.

²⁵² KONÍČEK, s. 140.

²⁵³ VRBA, Josef, *In memoriam Edith Jandové*, Plzeň 1934.

²⁵⁴ BARDOUN, Antonín, *Ročenka 1935*, Plzeň 1934.

3.7 Odborná škola pokračovací „V“ pro učně živnosti knihtiskařské v Plzni

Vedle tiskáren a tiskařských organizací je nezbytné podrobněji pojednat i o vzdělávání a přípravě tiskařských učňů. Odborná pokračovací škola pro knihtiskaře v Plzni je neodmyslitelně spjata se jménem Emanuela Petlana, významné osobnosti plzeňského tiskařství. Právě Petlan jako první navrhl, aby na pokračovací škole byly zavedeny odborné předměty pro budoucí tiskaře, a později na škole sám vyučoval. Vlastním povoláním byl faktorem (později ředitelem²⁵⁵) v tiskárně Grafických závodů Pour a spol.²⁵⁶ Byl členem Typografické besedy, již roku 1916 i předsedal, angažoval se i ve spolku Typografia.²⁵⁷ Je též autorem či spoluautorem několika publikací o historii plzeňského knihtisku a podílel se i na jedné odborné učebnici.²⁵⁸

V roce 1912 podal Emanuel Petlan jako předseda plzeňské Typografie ve výboru filiálky návrh, aby se uvažovalo o zkvalitnění odborné přípravy tiskařských učňů. Žáci do té doby navštěvovali živnostenskou školu pokračovací, v níž byla vyučována všechna drobná a umělá řemesla (celkem 29 různých živností). Výbor Typografie se usnesl, že prostřednictvím Obchodní a živnostenské komory v Plzni požádá výbor pokračovacích škol v Plzni o zavedení tří grafických předmětů. Měly to být nauka o sazbě, nauka o tisku a nauka o papíru. Podle vzoru podobných škol v Mnichově a ve Vídni byla vypracována učební osnova, ale žádost byla nakonec zamítnuta pro nedostatek financí a malý počet učňů. První světová válka pak veškeré další snahy přerušila. V roce 1918 však plzeňská Typografická beseda a Gremium knihtiskařů dosáhly částečného úspěchu. Počínaje hned školním rokem 1918/1919 byly do osnov druhého a třetího ročníku zavedeny dvě odborné hodiny týdně (vždy v pátek²⁵⁹), avšak pouze teorie, nikoliv (pro tiskaře jistě potřebnější) praxe. Vyučovala se nauka o sazbě a nauka o tisku. Nauce o papíru bylo přiděleno celkem jen 15 vyučovacích hodin ve třetím ročníku, ale zároveň se musely omezit hodiny nauky o tisku, aby nebyl překročen stanovený počet dvou hodin týdně. Nauku o sazbě učil Emanuel Petlan, nauku o tisku Václav Vacek a nauku o papíru František Chmelíček. Přestože výuka

²⁵⁵ LÁBEK, PETLAN, s. 7.

²⁵⁶ LÁBEK, PETLAN, ZMEK, s. 5, 89–90.

²⁵⁷ BUFGA, s. 40, 53.

²⁵⁸ Jedná se o následující díla (chronologicky): PETLAN, Emanuel a kol., *Odborná škola pokračovací „V“ pro učně živnosti knihtiskařské v Plzni*, Plzeň 1929; PETLAN, Emanuel (ed.), *Nauka o sazbě hladké i o sazbě akcidencí pro žáky odborných pokračovacích škol typografických*, Plzeň 1932 (druhé vyd. v Praze, 1938); PETLAN, Emanuel, *Katalog kolektivní grafické výstavy v Plzni od 26. června do 12. září 1938*, Plzeň 1938; PETLAN, Emanuel, *Jan Gutenberg a jeho odkaz v Čechách*, Plzeň 1940; LÁBEK, Ladislav, PETLAN, Emanuel, ZMEK, Bořivoj, *Plzeň, kolébka českého knihtisku*, Plzeň 1940 (a její variace).

²⁵⁹ BUFGA, s. 44.

probíhala značně omezeně, šlo o jistý pokrok. Problémem však stále byl nedostatek finančních prostředků.²⁶⁰

Školní budova (nazývaná „U Zopfů“) se do konce školního roku 1919/1920 nacházela v Otakarových sadech (dnešní sady 5. května²⁶¹), poté se škola přestěhovala do Komenského ulice (dnešní severní část sadů Pětatřicátníků²⁶²). Na jaře roku 1923 koupilo Gremium pro učně malou kasu písma a trochu výplňků, aby se mohlo začít s praktickým vyučováním. Škodovy závody škole na žádost Gremia zapůjčily příklopový lis „Norma“. Tento stroj nemohl být umístěn v budově školy, proto žáci docházeli do dílny v budově bývalé průmyslové školy v Tylově ulici.²⁶³

Tiskaři stále usilovali o založení samostatné školy pro své žáky. Na konci školního roku 1919/1920 navrhl ředitel pokračovacích škol Alois Fuchs zřízení tříleté odborné školy, pokud bude v každém ročníku alespoň 15 učňů. Tehdy se ještě tento záměr nesesetkal s úspěchem, jelikož pro novou školu nebylo dost volných místností k výuce. Ve školním roce 1924/1925 se ředitelem živnostenských škol pokračovacích v Plzni stal Dalemil Dvořák, který myšlenku odborné tiskařské školy též podporoval. Ve spolupráci s Gremiem se mu podařilo od výboru pokračovacích škol i od ministerstva získat povolení ke zřízení ústavu nazvaného Odborná škola pokračovací „V“ pro učně živnosti knihtiskařské v Plzni.²⁶⁴ Vyučování zde bylo zahájeno hned následujícího školního roku. Aby měla škola dostatek žáků, slíbilo Gremium platit učňům cestovné, obědy a popřípadě i nocleh. Již v prvním školním roce své existence přijala škola 71 učňů, což svědčí o zájmu o specializované typografické vzdělání (v předchozím školním roce na grafické předměty docházelo jen 30 žáků). Učni pocházeli z Plzně i dalších měst západních a jihozápadních Čech (například z Rokycan, Klatov, Strakonice či Sušice). Právě kvůli mnoha dojíždějícím žákům se vyučovalo jen jeden den v týdnu, a to ve středu od osmi hodin ráno do šesti hodin večer (v poledne byla dvouhodinová přestávka). Rozvrh tvořily předměty obecně vzdělávací (například český a německý jazyk, občanská nauka) a odborné (nauka o sazbě, nauka o tisku a materiálech, nauka o knize a dějiny knihtisku aj.). Praktická výuka probíhala pouze ve třetím ročníku. Ve školním roce 1926/1927 se začalo jednat o zřízení odborné dílny a rozšíření školy o čtvrtý ročník. Zařídit a provozovat vlastní sazárnu a tiskárnu vyžadovalo značnou investici, ale škola získala příspěvky několika různých společností,

²⁶⁰ PETLAN, *Odborná škola*, s. 5–7, 19.

²⁶¹ <http://gis.plzen.eu/staremapy/>, [21. 3. 2014].

²⁶² Tamtéž.

²⁶³ PETLAN, *Odborná škola*, s. 7–8.

²⁶⁴ Každá ze živnostenských škol pokračovacích měla v názvu jedno nebo dvě písmena podle abecedy (například “K” bylo pro učně oděvnictví, “Kn” pro knihařství, “V” pro knihtiskařství). *Adresář velké Plzně*, Plzeň 1931, s. 176.

tiskáren i ministerstva školství a národní osvěty. Během roku byla odborná dílna zařízena a škola připravila novou učební osnovu. Od školního roku 1928/1929 byl otevřen čtvrtý ročník i cvičná dílna (viz přílohy č. 18–20), kde se vyučovalo po skupinách sedmi až osmi žáků.²⁶⁵ Dílna byla vybavena hlavními druhy písma, výplňkovým materiálem či ozdobnými iniciálami, vlastním dvouobrátkovým rychlolisem a přiklopkami půjčenými od Škodových závodů – k již dříve zapůjčené „Normě“ přibyl dražší typ „Zora“. Kromě toho musela škola zakoupit ještě regály, stoly, drobné nářadí, pomůcky a různé přístroje, takže celková cena vybavení dílny překročila čtvrt milionu korun.²⁶⁶

Ve školní dílně učni sázeli a tiskli pod odborným dohledem dvou učitelů, nejčastěji Petlana a Vacka. Mezi žákovské práce patřila i díla určená k širší distribuci. Sazbou a tiskem plzeňských učňů tak vznikla například brožurka o jejich škole ve 200 výtiscích,²⁶⁷ dále kniha *Plzeň, kolébka českého knihtisku* (150 neprodejných výtisků) a její variace, *Plzeň v XV. století a počátky českého knihtisku* (sto výtisků) a *Počátky českého knihtisku* (Petlana jako odborný dohled nahradil Vladimír Škopek; žáci vyhotovili tisíc prodejných výtisků)²⁶⁸ nebo knižní kalendář na rok 1937 nazvaný *Roční časy*, doplněný básněmi a dřevoryteckými ilustracemi (místo Petlana dohlížel Václav Skřivan, vytištěno bylo 250 exemplářů).²⁶⁹ Vedle praktického vyučování ve škole žáci již od prvního ročníku absolvovali i praxi v zavedených tiskárnách v místě svého bydliště. Část učňů ve firmách skládala i závěrečnou zkoušku, ostatní ji vykonávali ve školní dílně.²⁷⁰

Do učení byli žáci přijímáni na základě vysvědčení, zejména podle známek z českého jazyka a chování. Tiskařský učeň musel bezchybně ovládat český pravopis. V plzeňském regionu bylo také zvláště žádoucí, aby žáci znali alespoň základy němčiny. Celkový počet učňů v plzeňském obvodu Obchodní a živnostenské komory určovalo Gremium knihtiskařů a kamenotiskařů ve spolupráci s tiskařskými odbory. Tímto opatřením se tiskaři snažili předcházet nezaměstnanosti v oboru.²⁷¹

Bořivoj Zmek, ředitel plzeňských živnostenských pokračovacích škol a jeden

²⁶⁵ PETLAN, *Odborná škola*, s. 8–19.

²⁶⁶ LÁBEK, PETLAN, ZMEK, s. 90.

²⁶⁷ PETLAN, Emanuel a kol., *Odborná škola pokračovací „V“ pro učně živnosti knihtiskařské v Plzni*, Plzeň 1929.

²⁶⁸ LÁBEK, Ladislav, PETLAN, Emanuel, ZMEK, Bořivoj, *Plzeň, kolébka českého knihtisku*, Plzeň 1940; LÁBEK, Ladislav, PETLAN, Emanuel, *Plzeň v XV. století a počátky českého knihtisku*, Plzeň 1940; LÁBEK, Ladislav, PETLAN, Emanuel, *Počátky českého knihtisku*, Plzeň 1948.

²⁶⁹ Autor neuveden, *Roční časy. Kalendář odborné školy pokračovací pro učně živnosti knihtiskařské v Plzni*, Plzeň 1936.

²⁷⁰ *Výroční zpráva Gremia knihtiskařů*.

²⁷¹ Podle ústního sdělení p. Jiřího Světlíka [21. 2. 2014]. Písemný záznam, archiv autorky.

z autorů knihy *Plzeň, kolébka českého knihtisku*, ve svém příspěvku v této publikaci zdůrazňuje význam plzeňské tiskařské odborné školy, která podle něj má žákům předat nejen potřebné znalosti a dovednosti (odborné i všeobecné), ale také lásku k řemeslu. Absolventi a žáci školy mají být „chloubou západočeského tiskařského průmyslu“ a stát se „zdatnými a užitečnými členy svého národa“.²⁷² Navzdory těmto vznešeným slovům (v knize z roku 1940!) Zmek za druhé světové války kolaboroval s nacisty. Od roku 1943 se angažoval v reorganizované Veřejné osvětové službě jako zástupce okresního vedoucího.²⁷³ Jiří Světlík, který byl během válečných let učněm této školy, vzpomíná, že jednou ředitel Zmek žákům za zameškání výuky německého jazyka vyhrožoval deportací do koncentračního tábora. Naštěstí tehdy zůstalo jen u výhrůžek a celá věc skončila pouhým udělením ředitelských důtek.²⁷⁴

Vzpomínky Jiřího Světlíka na učňovská léta v plzeňské tiskařské škole jsou kromě uvedené příhody vesměs kladné. Z pohledu tehdejšího žáka hodnotí vybavení a práci ve školní tiskárně velmi pozitivně a s uznáním hovoří zejména o osobě učitele Petlana, který byl v jednom ročníku i jeho třídním učitelem. K němu se váže jedna úsměvná vzpomínka. Petlan vášnivě rád kouřil viržinka, která však byla za války nedostatkovým zbožím. Světlíkův otec Jakub se však znal s jedním trafikantem, který pro něj jednou za měsíc či dva krabičku viržínek obstaral. Jiří Světlík pak doutníky předával svému učiteli a s nadsázkou tvrdí, že si tím zajistil vyznamenání.²⁷⁵

---

²⁷² LÁBEK, PETLAN, ZMEK, s. 89–91.

²⁷³ *Dějiny Plzně v datech*, s. 350.

²⁷⁴ Podle ústního sdělení p. Jiřího Světlíka [31. 3. 2014]. Písemný záznam, archiv autorky.

²⁷⁵ Podle ústního sdělení p. Jiřího Světlíka [1. 4. 2014]. Zvukový záznam, archiv autorky.

4 ZÁVĚR

Ještě v roce 1948 bylo v plzeňském adresáři vedeno 14 tiskařských podniků, a to tiskárna Václava Bognera, Grafie V. J. Chmelíček (tou dobou však již prakticky zlikvidovaná), družstvo „Grafika“, tiskárna a nakladatelství Jana Kobese, Norma, K. Hucl a spol., tiskárna Stanislava Nového, Planografia, Pour a spol., První západočeská akciová společnost pro průmysl tiskařský, tiskárna Jakuba Světlíka, tiskárna a papírnictví Františka Šaška, tiskárna Antonína Šimůnka, Typa Josef Reichl, družstvo Všetisk a tiskárna Bohumila Widimského.²⁷⁶ Krátce po Únoru 1948 však byly veškeré tiskárny znárodněny a tisk přešel do rukou KSČ. Do vedení grafických podniků byli již 1. března dosazeni národní správci, kteří měli zajistit dodržování pevné stranické linie. Záminkou k převzetí správy tiskáren bylo údajné ohrožení plynulého chodu výroby a hospodářského života.²⁷⁷

Dne 5. května byl Národním shromážděním přijat zákon č. 123/1948 Sb. o znárodnění polygrafických podniků, a to se zpětnou platností od 1. ledna 1948! Rozsah znárodnění upravoval paragraf 1: *„Dnem 1. ledna 1948 se znárodňují zestátněním podniky a závody, které způsobem mechanickým nebo chemickým vyrábějí nebo rozmnožují tiskoviny a tiskopisy, jakož i písmolijny, a to se všemi závody pomocnými a příbuznými. Znárodňují se zejména:*

1. tiskárny a grafické závody vybavené rotačním strojem jakéhokoliv druhu;
2. tiskárny a grafické závody vybavené nejméně třemi stroji sázecími a licími (monotypy);
3. grafické podniky (závody) vybavené nejméně dvěma offsetovými nebo hlubotiskovými stroji;
4. všechny písmolijny;
5. všechny ostatní polygrafické podniky, pokud již nejsou znárodněny podle jiných právních předpisů o znárodnění nebo podle takových předpisů ze znárodnění vyňaty, jestliže počet zaměstnanců a osob v podniku činných dosáhl kdykoliv od 1. ledna 1946 50 osob. Při zjišťování tohoto počtu rozhoduje součet všech osob, činných nebo zaměstnaných v podniku, bez ohledu na to, kde pracují nebo pracovaly, zejména též domáckých pracovníků.²⁷⁸

²⁷⁶ Adresář statutárního města Plzně, Praha 1948, s. 67–68.

²⁷⁷ ŠLOUF, s. 89.

²⁷⁸ Zákon č. 123/1948 Sb., § 1, odst. 1. <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-123>, [19. 2. 2014].

Znárodnění se týkalo jak nemovitostí, tak i zařízení a příslušenství podniku včetně licencí, práv, živnostenských oprávnění, cenných papírů, vkladních knížek, patentů či zásob surovin.²⁷⁹

Komunisté sice měli nad tiskárnami značnou kontrolu i dříve, jelikož ministrem informací byl již od roku 1945 přední člen KSČ Václav Kopecký, avšak po únorovém puči se kromě znárodnování také naplno uplatňovala cenzura a byly vypracovány seznamy zakázané literatury, novin i časopisů. O vzniku, zániku, nákladu i obsahu všech tisků rozhodovaly komunistické instituce. Tiskový odbor ÚV KSČ rovněž pečlivě sledoval i chyby v tisku, které často označoval za úmyslné provokace, přestože se mohlo jednat o běžné tiskové nedostatky. Cenzura se netýkala jen periodik či knih, ale i drobných, všedních tisků – letáků, plakátů či dokonce nálepek.²⁸⁰

V prosinci 1950 byl přijat zákon č. 184/1950 Sb. o vydávání časopisů a o Svazu československých novinářů, který výslovně uvádí, že vydávání tisku (novin, časopisů i dalších periodik) nemůže být předmětem soukromého podnikání.²⁸¹

Tisk, zcela podléhající kontrole státu, ztratil svoji rozmanitost. Tiskařské výrobky, které se dříve svým charakterem, podobou či provedením lišily tiskárnu od tiskárny, byly nyní nuceně jednotvárné.²⁸² V Plzni vznikl jediný národní podnik, a to První západočeské tiskárny v Kovářské ulici (v bývalém sídle První západočeské akciové společnosti pro průmysl tiskařský), který obsáhl celkem 24 tiskáren z celých západních Čech. V roce 1953 došlo k reorganizaci a rozdělení tohoto národního podniku na dva – Západočeské tiskárny a Karlovarské tiskárny. O pět let později vznikl opět jediný podnik, nazvaný Stráž, tiskařské závody, n. p., se sídlem v Plzni.²⁸³

Po roce 1989 byly sice zakládány nové soukromé tiskárny (například v kapitole 3.4.2 zmíněná firma NAVA TISK, s.r.o., jež sídlí v bývalém domě závodů Pour a spol.), ale tiskařství dnešní doby se již od dřívějších metod a postupů značně liší. Rozvoj techniky a stále větší dostupnost moderních přístrojů umožnily zavést tisk i do malých podniků či domácností. Možnosti tisku se obecně velice rozšířily a potřeba nejrůznějších tiskovin neustále roste. Úkoly tiskařských podniků jsou dnes v zásadě stejné jako v minulosti, ale změnilo se tiskařství jako takové. „Černé umění“ a řemeslné dovednosti byly nahrazeny počítačovými technologiemi a důrazem na rychlost tisku i distribuce tiskovin.

²⁷⁹ Zákon č. 123/1948 Sb., § 5, odst. 2, 3. <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-123>, [19. 2. 2014].

²⁸⁰ KAPLAN, Karel, TOMÁŠEK, Dušan, *O cenzuře v Československu v letech 1945–1956*, Praha 1994, s. 12–18.

²⁸¹ Zákon č. 184/1950 Sb., § 1, odst. 2. <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1950-184/zneni-0>, [19. 2. 2014].

²⁸² WASKOVÁ, s. 239.

²⁸³ SUCHÁ, s. 32.

Cílem diplomové práce bylo podat přehlednou zprávu o dějinách plzeňského tiskařství v letech 1787–1948. Jelikož toto téma dosud nebylo komplexně zpracováno, práce je založena především na archivních pramenech a pamětech Jiřího Světlíka, vyučeného tiskaře a syna Jakuba Světlíka, jenž patřil k nejvýraznějším osobnostem plzeňského tiskařství v první polovině 20. století. Mnohé využití prameny jsou unikátní a vzhledem k jejich soukromému vlastnictví dosud historicky nevyužité a nezpracované.

Význam některých tiskáren dalece přesahoval Plzeň či její okolí. Speciální výrobky tiskárny „Grafika“ byly využívány v celém Československu, Karel Beníško díky Jakubu Světlíkovi tiskl kalendáře pro krajany ve Spojených státech amerických a řada jiných tiskáren se například podílela na výrobě etiket pro světoznámé plzeňské pivo. Plzeň, příslovečná kolébka českého knihtisku, tak vynikala díky tiskárnám nejen ve středověku, ale i v moderní době.

5 SEZNAM LITERATURY A PRAMENŮ

Nevydané prameny

Písenný záznam ústního sdělení p. Petra Brejchy [30. 4. 2013]. Archiv autorky.

Písenný záznam ústního sdělení p. Jiřího Světlíka [21. 2. 2014; 31. 3. 2014]. Archiv autorky.

Oznámení o zastavení činnosti Gremia knihtiskařů a kamenotiskařů pro západní Čechy se sídlem v Plzni, 2. března 1948, osobní archiv p. Jiřího Světlíka, Plzeň.

SVĚTLÍK, Jiří, *Plzeňské tiskárny v době První republiky až do znárodnění 1948*, nepublikovaný rukopis, osobní archiv p. Jiřího Světlíka, Plzeň.

Výpisky z kroniky města Starý Plzenec, kronikářka Mgr. Věra Fenclová [2. 5. 2013], archiv autorky.

Zásady a popis organizace závodu Akciové společnosti, dříve Škodovy závody v Plzni, Praha, 1. 3. 1938, s. 89, Státní oblastní archiv v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuka.

Zvukový záznam ústního sdělení p. Jiřího Světlíka [1. 4. 2014; 6. 4. 2014]. Archiv autorky.

Vydané prameny

Adresář statutárního města Plzně, Praha 1948.

Adresář velké Plzně, Plzeň 1931.

Autor neuveden, *Dějiny vzniku Plzeňského společenského pivovaru*, Plzeň 1906.

Autor neuveden, *Dělnické družstvo tiskařské v Plzni. Zapsané spol. s ručením obmezeným 1894–1924*, Plzeň 1924.

Autor neuveden, *Knihtisk a knihtiskaři v Plzni. Grafické závody Pour a spol. v Plzni svým zákazníkům*, Plzeň 1940.

Autor neuveden, *Plzeňský Prazdroj. Měšťanský pivovar v Plzni založen roku 1842*, Plzeň 1901.

Autor neuveden, *Roční časy. Kalendář odborné školy pokračovací pro učně živnosti knihtiskařské v Plzni*, Plzeň 1936.

Autor neuveden, *Výstavou Gutenbergův odkaz v Čechách*, Plzeň 1940.

BARDOUN, Antonín, *Ročenka 1935*, Plzeň 1934.

- BŘEZINA, Rudolf, SCHIEBL, Jaroslav, *Bytová otázka a královské město Plzeň*, Plzeň 1911.
- HRUŠKA, Martin, *Kniha pamětní královského krajského města Plzně od roku 775 až 1870*, Plzeň 1883.
- Jednací řád právovárečného měšťanstva v Plzni, Plzeň, 12. 7. 1898.
- KÁRNÍK, Jan Jiří, VAŠKŮ, Bedřich Otakar (red.), *Československá Amerika. Národní kalendář na rok 1927*, New York 1926.
- KÁRNÍK, Jan Jiří, VAŠKŮ, Bedřich Otakar (red.), *Československá Amerika. Národní kalendář na rok 1928*, New York 1927.
- KONÍČEK, Alois (red.), *Kalendář knihtiskařů*, Praha 1938.
- KORANDA, Václav (red.), *Almanach příslušníků grafických odborů na rok 1908*, Praha 1908.
- KORANDA, Václav (red.), *Almanach příslušníků grafických odborů na rok 1912*, Praha 1911.
- KORANDA, Václav (red.), *Almanach příslušníků grafických odborů na rok 1913*, Praha 1912.
- KORANDA, Václav (red.), *Almanach příslušníků grafických odborů na rok 1914*, Praha 1913.
- LÁBEK, Ladislav, *Můj život*. In: BĚLOHLÁVEK, Miloslav (ed.), *Vzpomínky na starou Plzeň*, Plzeň 2000, s. 146–178.
- LÁBEK, Ladislav, *Plzeň v XV. století a počátky českého knihtisku*, Plzeň 1940.
- LÁBEK, Ladislav, PETLAN, Emanuel, *Počátky českého knihtisku*, Plzeň 1948.
- LIŠKA, Václav, *Bud' připraven!*. In: *Dvacet let učňovského odboru v Plzni. Zvláštní číslo časopisu Dorost knihtiskařský 19, 1939, 2–3, s. 39–41.*
- LIŠKA, Václav, *Ještě k jubileu 20 let plzeňské Besídky*. In: *Dvacet let učňovského odboru v Plzni. Zvláštní číslo časopisu Dorost knihtiskařský 19, 1939, 2–3, s. 60–62.*
- LUKAVSKÝ, František, *České dítě do české školy*, Plzeň 1910.
- MÜLLER, Otto (ed.), *Pět set let knihtisku v obrazech*, Praha 1940.
- PETLAN, Emanuel, *Katalog kolektivní grafické výstavy v Plzni od 26. června do 12. září 1938*, Plzeň 1938.
- PETLAN, Emanuel (ed.), *Nauka o sazbě hladké i o sazbě akcidencí pro žáky odborných pokračovacích škol typografických*, Plzeň 1932.

PETLAN, Emanuel, *Něco o naší odborné škole v Plzni a našich učnících*. In: Dvacet let učňovského odboru v Plzni. Zvláštní číslo časopisu Dorost knihtiskařský 19, 1939, 2–3, s. 41–42.

SAMŠIŇÁK, Josef, POUČ, Karel, *Pět set roků!*, Mladá Boleslav 1940.

STRNAD, Josef, *Listář královského města Plzně a druhdy poddaných osad. Část 1. Od r. 1300–1450*, Plzeň 1891.

STRNAD, Josef, *Listář královského města Plzně a druhdy poddaných osad. Část 2. Od r. 1450–1526*, Plzeň 1905.

STUHL, Jaroslav, *Kolega V. Liška návštěvou v Plzni*. In: Dvacet let učňovského odboru v Plzni. Zvláštní číslo časopisu Dorost knihtiskařský 19, 1939, 2–3, s. 45–46.

SVĚTLÍK, Jakub, *Moje vojenská kariéra*. In: BĚLOHLÁVEK, Miloslav (ed.), *Vzpomínky na starou Plzeň*, Plzeň 2000, s. 228–243.

SVĚTLÍK, Jakub, *Vzpomínky na převrat na Vojenském velitelství v Plzni*. In: Kolektiv autorů, *Národní výbor v Plzni a státní převrat v roce 1918*, Plzeň 1928, s. 146–152.

VRBA, Josef, *In memoriam Edith Jandové*, Plzeň 1934.

Výroční zpráva Gremia knihtiskařů a kamenotiskařů v Plzni pro obvod obchodní a živnostenské komory se sídlem v Plzni za rok 1939, Plzeň 1940.

WOLKER, Jiří, *Host do domu*, Plzeň 1921.

Literatura

Autor neuveden, *45 let plzeňské filiálky Typografické besedy 1886–1931*, Plzeň 1931.

BARTOŠKOVÁ, Šárka, BARTOŠEK, Luboš, *Filmové profily 2. Českoslovenští filmoví herci. 1. díl A–M*, Praha 1990.

BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Archív města Plzně. Průvodce po fondech a sbírkách*, Plzeň 1987.

BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Vzpomínka na Ladislava Lábků*. In: *Minulostí Západočeského kraje XVIII*, Plzeň 1982, s. 275–277.

BĚLOHLÁVEK, Miloslav (ed.), *Vzpomínky na starou Plzeň*, Plzeň 2000, s. 247.

BUFKA, Václav (red.), *Padesát let plzeňské filiálky Ústředního spolku knihtiskařů a písmolijců Typografická beseda v Praze 1886–1936*, Plzeň 1936.

CINK, Jan a kol., *Tisíc let Starého Plzeňce*, Plzeň 1976.

ČEPELÁK, Václav, a kol., *Dějiny Plzně II. Od roku 1788 do roku 1918*, Plzeň 1967.

- DRAŠAR, Václav (red.), *50 let. „Grafika“ tiskařské podniky v Plzni*, Plzeň 1946.
- FÜRBAACH, František, *Soupis tisků J. M. Schmida knihtiskaře v Plzni (1833–1861) s krátkým životopisným náčrtem*, Plzeň 1950.
- CHVÁLA, Alois, *Kniha o knize*, Praha 1940.
- CHYBA, Karel, *Slovník knihtiskařů v Československu od nejstarších dob do r. 1860*, Praha, datum neuvedeno.
- KABÁT, Karel, *Knihtisk a jeho vývoj v Československu*, Praha 1936.
- KAPLAN, Karel, TOMÁŠEK, Dušan, *O cenzuře v Československu v letech 1945–1956*, Praha 1994.
- Kolektiv autorů, *Dějiny Plzně v datech od prvních stop osídlení až po současnost*, Plzeň 2004.
- Kolektiv autorů, *Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopædie obecných vědomostí. Čtrnáctý díl. Kartel-Kraj*, Praha 1899.
- KORÁB, Julius, *Vývoj knihtiskařství a české prvotisky*, Plzeň 1880.
- KOURA, David, FAIRAISL, Zdeněk a kol., *Století skautingu na Plzeňsku*, Plzeň 2013.
- LÁBEK, Ladislav, *Traktát o plzeňských impresorech*, Plzeň 1947.
- LÁBEK, Ladislav, PETLAN, Emanuel, ZMEK, Bořivoj, *Plzeň, kolébka českého knihtisku*, Plzeň 1940.
- PETLAN, Emanuel, *Jan Gutenberg a jeho odkaz v Čechách*, Plzeň 1940.
- PETLAN, Emanuel a kol., *Odborná škola pokračovací „V“ pro učně živnosti knihtiskařské v Plzni*, Plzeň 1929.
- SUCHÁ, Milada, *Pět století knižní kultury v Plzni*, Plzeň 1968.
- ŠEDO, Ilja, *Tiskárna Josefa Jana Morgensäulera v Plzni*. In: *Knihy a dějiny* 7/8, 2000–2001, s. 5–25.
- ŠKVOR, Vilém, *500 let knihtisku*, Praha 1940.
- ŠLOUF, Jakub, *KSČ na Plzeňsku v letech 1945–1948*. Diplomová práce, Praha 2008.
- URBÁNKOVÁ, Emma, *Nejstarší prvotisky českého původu*. In: ŠMAHEL, František (ed.), *Knihtisk a kniha v českých zemích od husitství do Bílé hory*, Praha 1970, s. 15–59.
- VOLF, Josef, *Dějiny českého knihtisku do roku 1848*, Praha 1926.
- VOLF, Josef, *Plzeňský tiskař Josef Jan Morgensäuler*, Plzeň 1920.

WASKOVÁ, Eva, *Grafika Plzeň. Příspěvek k dějinám sociálně demokratické tiskárny*. In: *Západočeský historický sborník 3*, Plzeň 1997, s. 229–246.

ZÍBRT, Čeněk, *Z dějin českého knihtiskařství*, Plzeň 1939.

Periodika

Pilsner Anzeiger, březen–duben 1848, leden–duben 1849.

Pilsner Tagblatt, duben 1900, leden 1901, červenec–srpen 1904.

Pilsner Wochenblatt, květen–prosinec 1849.

Pilsner Zeitung, 1889–1890.

S 35 1, 1935, 1.

S 36 1, 1936, 9–10.

Večerní Plzeň, 6. 8. 1969, 13. 8. 1969, 20. 8. 1969.

Internetové zdroje

<http://amp.plzen.eu/o-nas/historie-archivu/historie-archivu.aspx>, [2. 3. 2014].

<http://gis.plzen.eu/staremapy/>, [21. 3. 2014].

<http://katalog.pivni-web.cz/ceska-republika/category/104-plzen-pilsner-urquell>, [23. 3. 2014].

<http://rejstrik-firem.kurzy.cz/rejstrik-firem/DO-45354162-nava-tisk-spol/>, [16. 3. 2014].

<http://www.slovník-nakladatelství.cz/nakladatelství/jan-kobes.html>, [5. 4. 2014].

<http://www.typografickabeseda.cz/historie>, [2. 3. 2014].

Zákon č. 123/1948 Sb., § 1, odst. 1, § 5, odst. 2, 3.

<http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-123>, [19. 2. 2014].

Zákon č. 184/1950 Sb., § 1, odst. 2. <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1950-184/zneni-0>, [19. 2. 2014].

6 SUMMARY

Pilsen has a long tradition of typography. The first printed book in Bohemia was made in Pilsen in the late 15th century. This thesis describes the development of local printing houses in modern history, specifically from 1787 to 1948. There has been written many articles and monographs about incunabula, however, next development of printing in Pilsen has been mostly overlooked. Therefore, the aim of this paper is to describe the modern history of Pilsen's printing houses.

The introduction of this thesis mentions the origins of printing in medieval Pilsen and also discusses some significant printing methods. The main part of the thesis is chronologically divided into two chapters, each with several subchapters. In the first chapter I focus on printing houses founded from 1787 till the end of 19th century. Next chapter deals with the development of printing business in 20th century. The thesis particularly deals with printing houses or associations and trade unions directly in Pilsen, however, there is included a subchapter about one special factory in Starý Plzeňec near Pilsen because of its unique focus on beer mats imprints.

After the period of incunabula in Middle Ages and early Renaissance, the first printing house in Pilsen was founded in 1787 by Josef Jan Morgensäuler. Five more enterprises were established in the 19th century. The greatest development of Pilsen's printing houses came in the first half of the 20th century. Some of these factories acquired customers in the whole Czechoslovakia (e. g. cooperative printing company „Grafika“) while others had only local importance. Also, there was a notable vocational school for typographical apprentices in Pilsen.

All manufacturing enterprises in Czechoslovakia were nationalized after the Communist takeover of February 1948. This step led to the suppression of diversity and originality of printing products. There were 14 printing houses in Pilsen at the beginning of 1948 and all of them were merged into a unified national enterprise.

7 PŘÍLOHY

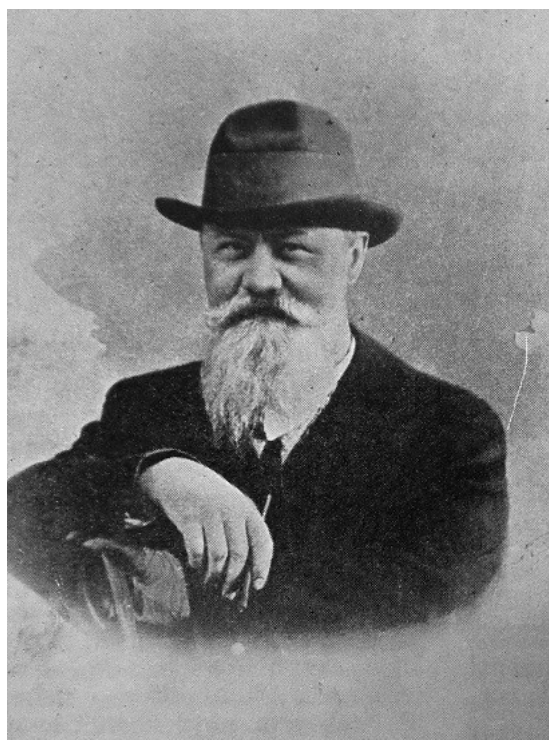

Příloha 1: Reklamní kartičky tiskárny Carl Maasch (osobní archiv p. Jiřího Světlíka, Plzeň).

Příloha 2: Výuční vysvědčení Jakuba Světlíka z tiskárny Karla Nedera (osobní archiv p. Jiřího Světlíka, Plzeň).

Příloha 3: Jan Robert Port (BUFKA, s. 26).

Příloha 4: Pohlednice tištěná u J. R. Porta (osobní archiv p. Jiřího Světlíka, Plzeň).

P. T. *Pan Jakub Světlík*

V hotovosti obdrženu částku

per 2000 Kč → f

slovy Kč dvatřicet

za úroku

jsme Vám s díky k dobru zaznamenali.

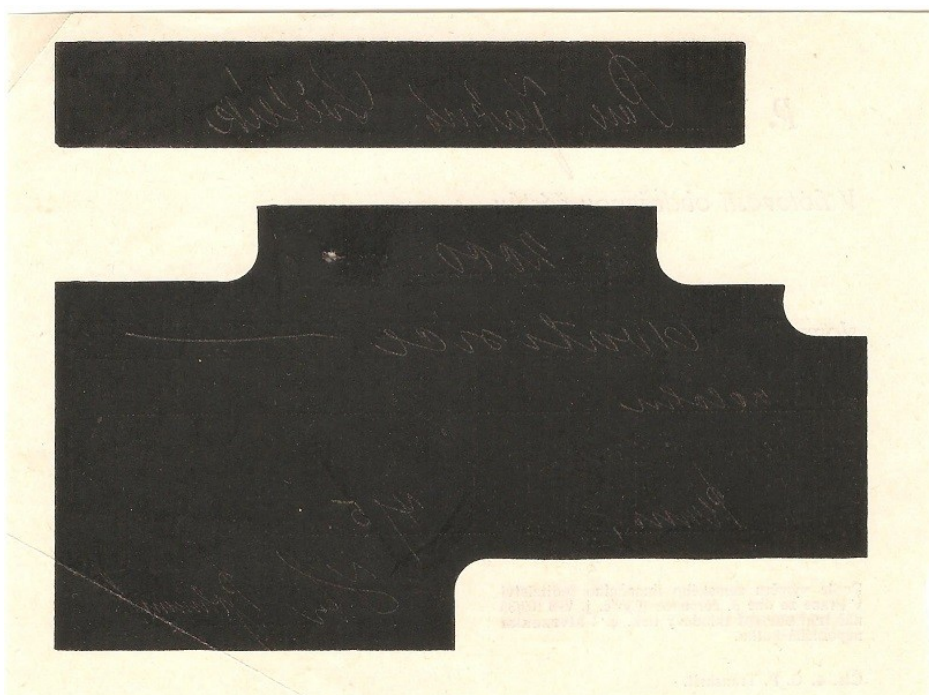
V Plzni, dne 4/5. 193

Podle výměru zemského finančního ředitelství
v Praze ze dne 3. července 1935 č. j. V-8.109/35
náš **transkriptní** skladový tisk. č. 4 **stvrzenka**
nepodléhá kolku.

BERTA A SPOL.
Kaučukářská ul.
Telefon 919. *J. Světlík*
podpis.

Čís. 4. G. P. Transkrit.

Příloha 5a: Transkriptní tiskopis (líc) tištěný „Grafikou“ v Plzni (osobní archiv p. Jiřího Světlíka, Plzeň).

Příloha 5b: Transkriptní tiskopis (rub) tištěný „Grafikou“ v Plzni (osobní archiv p. Jiřího Světlíka, Plzeň).

Příloha 6: Budova „Grafiky“ po náletu v noci ze 13. na 14. května 1943 (DRAŠAR, s. 39).

Příloha 7: Pamětní deska obětem druhé světové války - pracovníkům „Grafiky“ (DRAŠAR, s. 7).

Příloha 8: Znak nakladatelství Karla Beniška (z knihy WOLKER, Jiří, *Host do domu*, Plzeň 1921).

Příloha 9: Obálka kalendáře pro krajany v USA, tisk Karla Beniška (KÁRNÍK, Jan Jiří, VAŠKŮ, Bedřich Otakar (red.), *Československá Amerika. Národní kalendář na rok 1927*, New York 1926).

**GRAFICKÉ ZÁVODY
POUR A SPOL.,**
PLZEŇ,
Hankova ulice 6. Telefon číslo 116.
Solní ulice č. 19. Telefon číslo 1112.

PRAHA I,
Bílková ul. 15-17. Telefony 62751, 62752.

TISKOPISY všeho druhu. • Plakáty. • Ocelotisk.
Rojační tisk. • Offsettový tisk. • Zinkografie.

SKLÁDAČKY

Příloha 10: Inzerát tiskárny Pour a spol. (*Dvacet let učňovského odboru v Plzni. Zvláštní číslo časopisu Dorost knihtiskařský 19, 1939, 2–3, s. 65*).

Příloha 11: Pohlednice tištěná závodem Pour a spol. (osobní archiv p. Jiřího Světlíka, Plzeň).

Příloha 12: Kobesova tiskárna a obchod v Husově ulici (<http://www.slovník-nakladatelství.cz/obrazek/pruce-li-firemniho-domu-jan-kobes.html> [14. 4. 2014]).

Příloha 13: Jakub Světlík (osobní archiv p. Jiřího Světlíka, Plzeň).

Okresní úřad v Plzni.

Čís.16.985/37.

Dne 2.června 1937.

VI-2-S-63.

Pan

J a k u b S v ě t l í k

v

Pl z n i .

Kyjevská 66

Zemský úřad v Praze udělil Vám výnosem ze dne 25.ledna 1937

čís. 1039/1 - 26 - 1937

K O N C E S I

k provozování živnosti kamenotiskařské/plochý a přenosný tisk ze
zinku nebo kamene/ se stanovištěm v Plzni, Kyjevská 66.

Tato živnost jest zapsána v rejstříku koncesovaných
živností pod čís. .... z roku 1937.

./• 12 příloh Vaší žádosti Vám současně vracím.

Za okresního hejtmana
rada (politické správy):

W. Zeman

Příloha 14: Koncese k provozování tiskárny Jakuba Světlíka
(osobní archiv p. Jiřího Světlíka, Plzeň).

Grafický závod

LITOGRAFIE - BARVOTISK

Jakub Světlík - Plzeň

TELEFON 445

KOVÁŘSKÁ 4

Plzeň, v červnu 1945

Vážený pane přednosto poštovního úřadu!

Konečně byla vrácena našemu národu opět samostatnost, byla mu dána svoboda, tak tvrdě utlačovaná v dobách nacistické vlády. Máme znovu svou svobodnou republiku! Ale všichni dobře víme, že to znamená jen oslavování a vyvěšení praporů, je to na prvním místě tvrdá a zodpovědná práce, protože je to práce pro národ! A v této práci nabízíme Vám pomocnou ruku, chceme Vám tu práci usnadnit. Budeme Vám opět dodávat k uzavírání poštovních pytlů gumované pečetky se státním znakem, tak jako jsme Vám je jistě k úplné spokojenosti dodávali v letech před válkou.

Nařezané prakticky v pásech, takže se zamezí kroucení a případné slepení celých aršíků, jsou naše pečetky stále na dobrém, tenkém ale pevném papíře s předválečným klížením.

Váš úřad patřil k našim nejlepším zákazníkům, množství odebraných pečetek byla značná. Původní kresby s titulem Vašeho úřadu máme dosud uschovány, takže Vám můžeme okamžitě dodávat v jakémkoliv množství. Závod byl sice v poslední době leteckými útoky a boji ve městě poškozen, ale dnes po odstranění škod a po návratu našeho vedoucího odborníka p. Jiřího Světlíka z káznice v Německu, kde byl poslední léta jako politický vězeň, je podnik ve zcela normálním provozu.

Věříme, že nás co nejdříve poctíte svými zakázkami a těšíme se na spolupráci jako v dobách předválečných.

Z d a r   r e p u b l i c e !

Umělecký grafický závod
JAKUB SVĚTLÍK
 litografie - kameny - tiskárna
 Návrhy - Reklama - Štěrky
PLZEŇ, Kovářská 4
 Telefon 445.

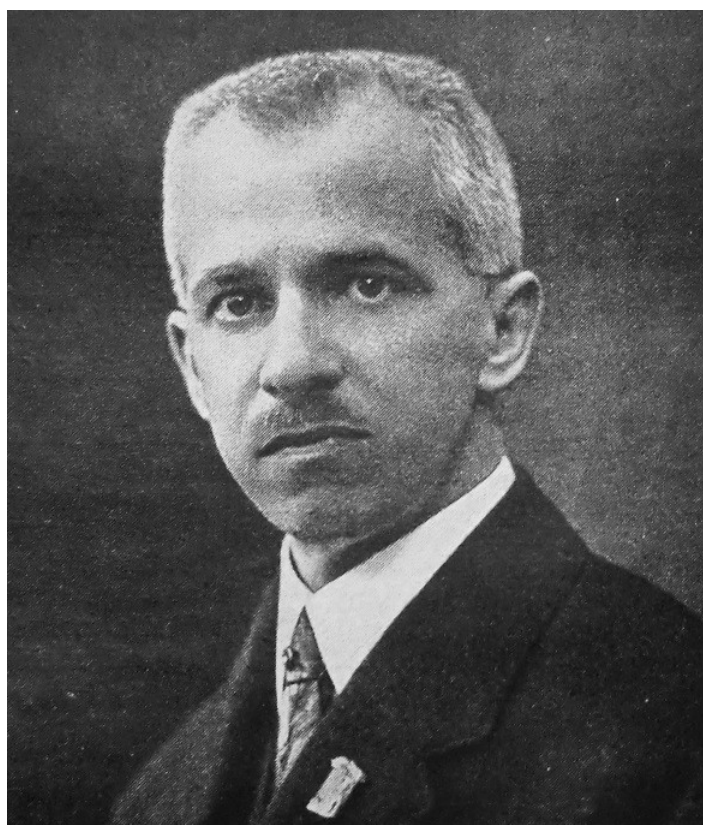
Vzory pečetek:

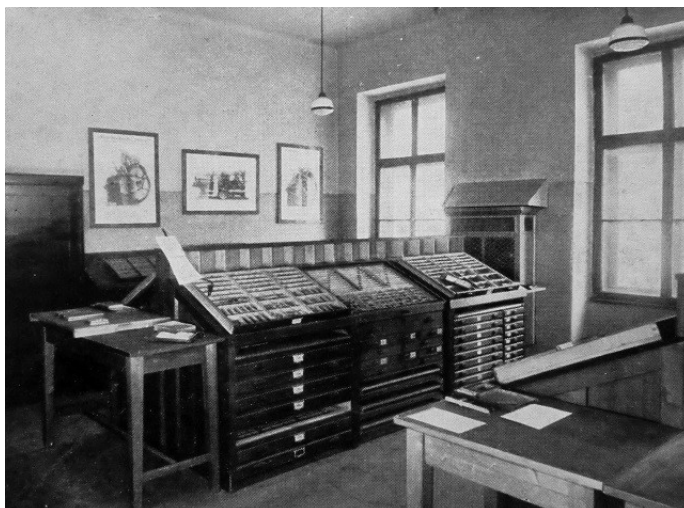
Příloha 15: Dopis Jakuba Světlíka přednostovi poštovního úřadu se vzory poštovních pečetek (osobní archiv p. Jiřího Světlíka, Plzeň).

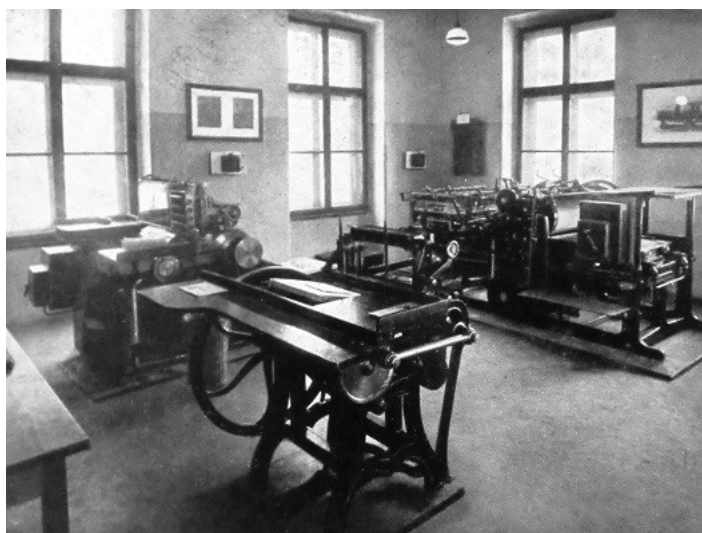
Příloha 16: Pivní tácek tištěný v Brejchově tiskárně
(<http://katalog.pivni-web.cz/ceska-republika/category/104-plzen-pilsner-urquell>,
[23. 3. 2014]).

Příloha 17: Emanuel Petlan (BUFKA, s. 53).

Příloha 18: Sazárna odborné pokračovací školy (PETLAN, *Odborná škola*, obr. 2).

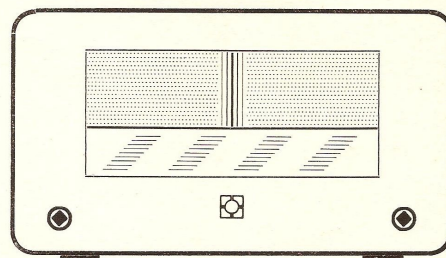

Příloha 19: Strojovna odborné pokračovací školy (PETLAN, *Odborná škola*, obr. 3).

Příloha 20: Dílna odborné pokračovací školy – celkový pohled (PETLAN, *Odborná škola*, obr. 4).

PŘEKÁŽKA
BYLA
ODSTRANĚNA

DŘÍVĚJŠÍ PŘEKÁŽKA - cena je už odstraněna v důsledku stále stoupající poptávky po přijímačích ELEKTA. Povšimněte si znamenitých vlastností tohoto přijímače, porovnejte jeho výkon s výkony přijímačů jiných.

560.-

RADIO LUFT, PLZEŇ
Jungmannova třída

Reklamka - sázel Stan. Kovářik III. roč.

Příloha 21: Zkušební tisk z dílny odborné pokračovací školy (obrázek radiopřijímače je proveden sazbu) – práce 3. ročníku (osobní archiv p. Jiřího Světlíka, Plzeň).

DIE HANDELS- UND GEWERBEKAMMER IN PILSEN
OBCHODNÍ A ŽIVNOSTENSKÁ KOMORA V PLZNI

Stempelfrei nach § 104 d, Abs. 2 der G.-O.
Kolku prosto podle § 104 d, odst. 2 živn. řádu.

**LEHRABSCHLUSSPRÜFUNGSZEUGNIS
VYSVĚDČENÍ O VÝSLEDKU ZÁVĚREČNÉ
ZKOUŠKY UČŇOVSKÉ**

S v ě t l í k Jiří ..... geboren am 11. 3. 19 24
narozen..... dne

in Pilsen - Plzeň

politischer Bezirk Pilsen - Plzeň (Land) Böhmen - Čechy
politický okres (země)

hat in der Zeit vom 26. 6. 19 39 bis 25. 6. 1943
vyučiv.....se v době od do

das Gewerbe (den Lehrberuf) Steindrucker - kamenotisku
řádně živnosti (učebnímu oboru)

ordentlich erlernt und am heutigen Tage vor der gefertigten Prüfungskommission gemäß §§ 3 u. 4 der
složil..... dnešního dne před podepsanou zkušební komisí podle §§ 3 a 4 vládního nařízení ze dne
Regierungs-Verordnung vom 28. März 1942 Nr. 101/42 die Lehrabschlussprüfung aus dem Gewerbe
28. března 1942 č. 101/42 závěrečnou zkoušku učňovskou ze živnosti (učebnímu oboru)

(dem Lehrberuf) Steindrucker - kamenotisku ..... mit folgendem Erfolg abgelegt:
s tímto prospěchem:

Kenntnisprüfung *sehr gut* Fertigkeitprüfung *gut*
Zkouška věcných znalostí *velmi dobrá* Zkouška zručnosti *dobrá*

Gesamtergebnis *Prüfung sehr gut bestanden*
Celkový výsledek *zkouška velmi dobrá slovesa*

Pilsen, den 15. 6. 19 43
V Plzni dne

Die Lehrabschlussprüfungskommission der Handels- und Gewerbeammer in Pilsen
Zkušební komise pro závěrečné zkoušky učňovské Obchodní a živnostenské komory v Plzni

Der Vorsitzende: - Předseda zkušební komise: *Drašar*

Die Beisitzer: - Přisědící:
V. Vacek
Radluy. J. Kabele
B. Kocourek

Prüfungsskala (§ 12, Abs. 1 der Prüfungsordnung): - Stupnice prospěchu (§ 12, odst. 1 zkušební řádu):

1	2	3	4
SEHR GUT VELMI DOBRÝ	GUT DOBŘÝ	GENÜGEND DOSTATEČNÝ	UNGENÜGEND (die Prüfung ist zu wiederholen) NEDOSTATEČNÝ (zkoušku je třeba opakovat)

250 - 64 - 42

Příloha 22: Závěrečné vysvědčení Jiřího Světlíka z odborné pokračovací školy pro tiskařské učně. Podepsáni jsou mj. Václav Drašar a Emanuel Petlan (osobní archiv p. Jiřího Světlíka, Plzeň).

DIE HANDELS- UND GEWERBEKAMMER IN PILSEN
OBCHODNÍ A ŽIVNOSTENSKÁ KOMORA V PLZNI

Zahl der Lehrlingsrolle ..... 12281 - Sp.
Číslo seznamu učňů

LEHRBRIEF - LIST VÝUČNÍ

Die gefertigte Handels- und GewerbeKammer in Pilsen bestätigt, daß
Podepsaná Obchodní a živnostenská komora v Plzni potvrzuje, že

S v ě t l í k Georg
J i ř í

geboren am 11. 3. 19 24 in Pilsen
narozěn dne v Plzni

politischer Bezirk Pilsen (Land) Böhmen
politický okres Plzeň (země) Čechy

ordentlich das Gewerbe (den Lehrberuf) Steindruckerei - kamenotiskár
vyučil se řádně živnosti (učebnímu oboru) setřez
bei H. - Fr. Jakub Světlík *Světlík, vedoucí učební práce*

in Pilsen in der Zeit vom 26. 6. 19 39
v Plzni v době od

bis 26. 6. 19 43 erlernt, regelmäßig die gewerbliche Berufsschule
do pravidelně navštěvoval živnostenskou školu

in Pilsen besucht, am 15. 6. 19 43
v Plzni podrobil se dne

sich der Lehrabschlussprüfung vor der Prüfungskommission der Handels- und GewerbeKammer in Pilsen
závěrečné zkoušce učňovské před zkušební komisí Obchodní a živnostenské komory v Plzni a tuto vy-
konzonatal..... s prospěchem.

Infolgedessen wird dem Genannten laut § 4, Abs. 3 der Regierungs-Verordnung vom 28. III. 1942
V důsledku toho vydává se výše jmenované podle § 4, odst. 3 vládního nařízení z 28. III. 1942

Nr. 101/42 dieser Lehrbriefe ausgestellt.
č. 101/42 tento list výuční.

Pilsen, am 27. 6. 19 43
v Plzni dne

Der Vorsitzende: - Předseda:
Technax

Der Hauptgeschäftsführer
im Auftrage: - z pověření:
H. Krucer

250

Příloha 23: Výuční list Jiřího Světlíka (osobní archiv p. Jiřího Světlíka, Plzeň).